

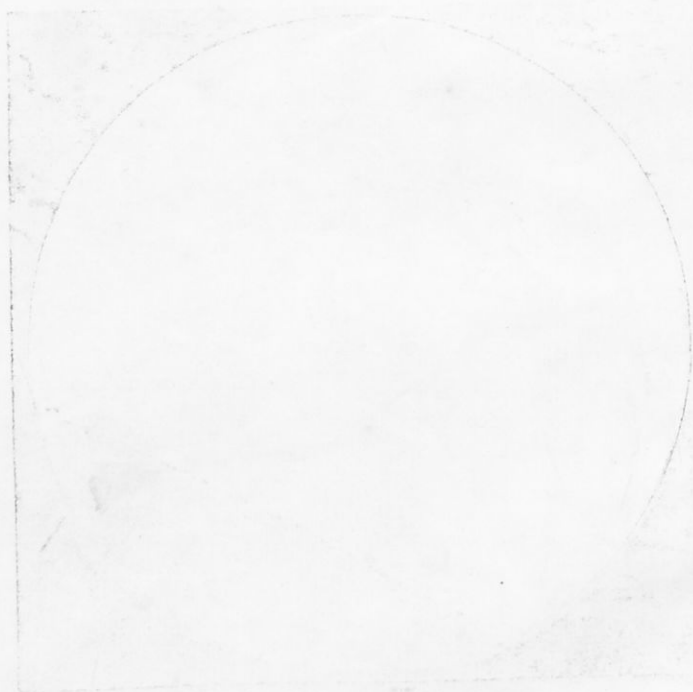
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. ΚΟΥΪΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Δ. Θ.
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ - ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 68

ΔΗΜ. Ι. ΚΟΥΙΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Δ. Θ.
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ—ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 68
1936

Πάν γνήσιον αντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ
συγγραφέως.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΕΝΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΥΠΟΙΣ : Γ. Π. ΞΕΝΟΥ
ΒΙΡΓΙΝ. ΜΠΕΝΑΚΗ 9 - ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ : 25'829

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

°Από τὴν Κατήχησιν ἐμάθαμεν ὅτι κάθε ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ φανερῶσθαι μὲ λόγια ἢ μὲ διαφόρους πράξεις τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλπίδα, τὴν ὁποῖαν ἔχει εἰς τὸν Θεόν. Δηλαδὴ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ λατρεύσῃ τὸν Θεόν.

°Ἡ φανέρωσις αὐτῆ τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, ποῦ ἔχει μέσα του ὁ ἄνθρωπος, λέγεται *λατρεία* πρὸς τὸν Θεόν. Μετὰ τὰς ἐξωτερικὰς δὲ πράξεις, (προσευχὰς, ψαλμούς, ἱερὰς τελετὰς κλπ.), μὲ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος λατρεύει τὸν Θεόν, ἀσχολεῖται τὸ μάθημα τῆς ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ.

Σύμφωνα μ' αὐτὰ ἡ *Λειτουργικὴ* ἐξετάζει: α') Ποῦ λατρεύεται ὁ Θεός (Ναοί, Ἱερὰ σκεύη, κλπ.) — β') Πότε λατρεύεται ὁ Θεός (ἑορταὶ κλπ.)—γ') Πῶς λατρεύεται ὁ Θεός (Ἱερὰ ἀκολουθίαι, Μυστήρια, Θεία Λειτουργία).

Α΄.

ΠΟΥ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

1. Ο ΝΑΟΣ

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρών. Εἰμποροῦμεν λοιπόν, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν εὐρισκόμεθα, νὰ γονατίσωμε μπροστά Του, νὰ σηκώσωμε τὰ χέρια μας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ προσευχηθῶμεν εἰς τὸν Θεόν. Μολταῦτα ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι ξεχώρισαν μερικοὺς τόπους, ὅπου ἀποτραβηγμένοι ἀπὸ κάθε ἄλλην κοσμικὴν φροντίδα, συνήρχοντο καὶ ὅλοι μαζί ἐλάτρευαν τὸν Θεόν. Τοὺς τόπους αὐτοὺς ὠνόμασαν *Ναοὺς* ἢ *Ἱερά*.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἀκόμη πού ἐξοῦσαν οἱ Ἀπόστολοι, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, συνήθροίζοντο εἰς ὠρισμένα σπήτια, τῶν πλέον εὐλαβῶν χριστιανῶν, ἰδίως στὶς σοφίτες, καὶ ἐκεῖ, περισσότερο ἤσυχοι καὶ ἀσφαλισμένοι ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν Ἑβραίων, ἐλάτρευαν τὸν Θεόν. Οἱ σοφίτες αὐταὶ (*ὕπερῶα*) ἐχρησίμειυσαν ὡς πρῶται Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, καὶ ἐπέρασαν πολλὰ χρόνια, ἕως ὅτου δειλὰ δειλὰ οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ κτίζουν ἰδιαιτέρους ναοὺς. Τὸ γιατί τὸ ἐμάθαμε εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν: ἦτο ὁ φόβος μὴ τοὺς ἀνακαλύψουν οἱ εἰδωλολάτραι, οἱ ὁποῖοι τόσο πολὺ τοὺς κυνηγοῦσαν, κατὰ τὰ τριακόσια πρῶτα χρόνια ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἄλλὰ καὶ μ' ὅλα αὐτά, ὅσας φορές ἐγίνοντο μεγάλοι διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν, οἱ διώκται τοὺς ἐκγρέμιζαν τὰς ἐκκλησίας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἐλάτρευαν τότε τὸ Θεὸ εἰς τόπους ἔρημους καὶ κρυφοὺς, εἰς σπήλαια καὶ συνηθέστερα μέσα εἰς τὰς *Κατακόμβας*.

Αἱ *Κατακόμβαι* ἦσαν σπήλαια ὑπόγεια, σὰν λαγούμια, κατεσκευασμένα ἰδίως ἀπὸ τοὺς πλουσίους Ρωμαίους, διὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τοὺς ληστὰς καὶ τοὺς πολιτικούς ἐχθρούς των. Ἡ εἴσοδος των ἐσκεπάζετο συνήθως μὲ θάμνους, διὰ νὰ μὴ φαίνεται, καὶ μέσα εἶχαν πολλὰς διακλαδώσεις καὶ διαδρόμους.

Αὐτὰς τὰς κατακόμβας οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ πολὺ τὰς ἐχρησιμοποίησαν, ὅταν ἄγρια τοὺς κατεδίωκαν οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες. Μέσα εἰς τοὺς στενοὺς καὶ σκοτεινοὺς αὐτοὺς ὑπογείους λαβυρίθους ἐμαζεύοντο, ἀπὸ βραδύς συνήθως, ἐμελετοῦσαν τὴν Ἁγία Γραφή, μετελάμβαναν τὰ ἄχραντα μυστήρια, ὕμνοῦσαν τὸ Θεὸ καὶ ἔθιβαν στοὺς τοίχους τῶν κατακομβῶν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων μαρτύρων, ὅσα κατῶρθωναν νὰ περιμαζεύσουν ἀπὸ τοὺς τόπους, ὅπου ἐμαρτύρησαν (ἵπποδρόμια, θέατρα κλπ.)

Δι' αὐτὸ αἱ *Κατακόμβαι* εἶνε γιὰ μᾶς τοὺς χριστιανοὺς οἱ πλέον ἱεροὶ καὶ τιμημένοι ἀρχαῖοι ναοί. Κατακόμβαι σῶζονται σήμερα πολλαί, ἰδίως στὴ Ῥώμῃ· στὴν Ἑλλάδα σπουδαῖαι κατακόμβαι βρίσκονται στὴν νῆσον Μήλο.

ΡΥΘΜΟΙ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

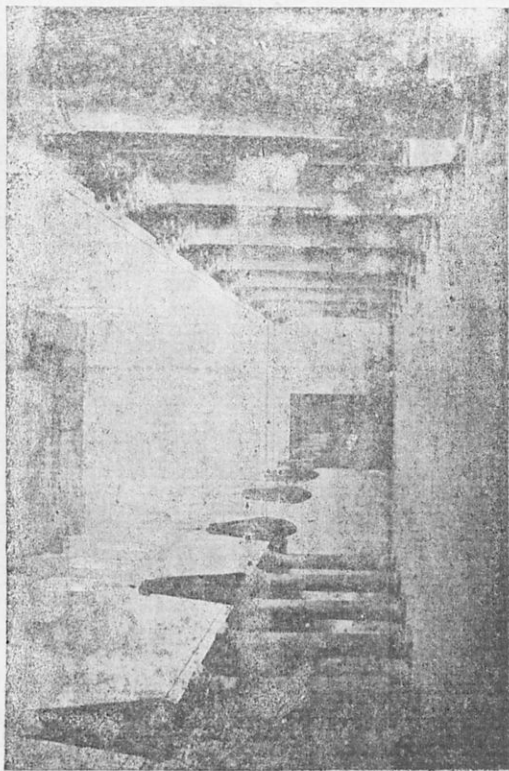
Δὲν εἶχαν ὠρισμένον σχέδιον (*ῥυθμὸς*), ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ἔκτιζαν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τὰς ἐκκλησίας των.

Βασιλικὸς ῥυθμὸς. Συνήθως αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν παραλληλόγραμμα κτίρια, μὲ ξύλινη στέγη. Μέσα σειρὰ ἀπὸ κολῶνες τὰ ἐχώριζε κατὰ μῆκος εἰς τρία μέρη: τὸ μεσαῖο, τὸ εὐρυχωρότερο, καὶ τὰ πλαῖνά—τὰ ὅποια ὠνόμαζαν *κλίτη*. Εἰς τὸ μπροστινὸ μέρος, τὸ πρὸς ἀνατολάς, ὁ ναὸς κατέληγε εἰς ἡμικύκλιον, τὸ ὅποιον λέγεται *κόγχη*.

Τὸ σχέδιον αὐτὸ ὠνομάσθη *Βασιλικὸς* ρυθμὸς, καὶ αἱ ἐκκλησίαι, ποὺ ἦσαν κτισμέναι ἐπάνω σ' αὐτό, ὠνομάσθησαν *Βασιλικαί*, ἐπειδὴ ὠμοίαζαν μὲ τὰς *βασιλικὰς* στοὰς τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Αὐτὸ τὸ σχέδιον βρῆκε εἰς χρῆσιν καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος—ὁ ὅποιος τόσοσον προστάτευε τὴ χριστιανικὴ θρησκεία—κι' ἐπάνω σ' αὐτὸ ἔκτισε στὴν

Κωνσταντινούπολιν τὸν πρῶτον μεγαλοπρεπή χριστιανικὸν ναόν, τὸν *Ναὸν τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ*.

Ἐκκλησίας βασιλικῶ ῥυθμοῦ εἰμπορεῖ νὰ ἴδῃ κανεὶς καὶ σήμερα πολλάς. Στὰς Ἀθήνας: τὸ ναὸ τῶν Δυτικῶν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, στὸν Πειραιᾶ: τὸν Ναὸ τῆς Ἁγίας Τριά-

.. Ἀλλὰ ἡ ὠραιότερη **Βασιλική**, ποὺ σώζεται, εἶνε ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἔκτισε στὴ Βηθλεέμ ἡ Ἁγία Ἑλένη, καὶ ὀνομάζεται «**Βασιλικὴ τῶν Γενεθλίων**». (σελ. 7).

δος καὶ ἄλλους: στὴ Θεσσαλονίκη: τὸν φημισμένο ἀρχαῖο Ναὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα μέρη. Ἀλλὰ ἡ ὠραιότερη *βασιλική*, ποὺ σώζεται, εἶνε ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἔκτισε στὴ Βηθλεέμ ἡ ἁγία Ἑλένη, καὶ ὀνομάζεται «*Βασιλικὴ τῶν Γενεθλίων*».

Βυζαντινὸς ὀυθμὸς. Εἰς *βασιλικὸν* ῥυθμὸν ἐκτίζοντο ἕως

τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὄλαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν Χριστιανῶν. Ἀφ' οὗτου ὅμως ὁ μέγας ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ ξανακτίσσε στὴ Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴν στάση τοῦ *Νίκα*, τὸν περιφήμο ναὸ τῆς *Σοφίας τοῦ Θεοῦ* (537 μ.Χ.), ποῦ σώζεται ἕως σήμερον, τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τόσο ἐπεκράτησε, ὥστε ἀπὸ τότε ἔγινε ἡ βᾶσις ἰδιαιτέρου ρυθμοῦ,

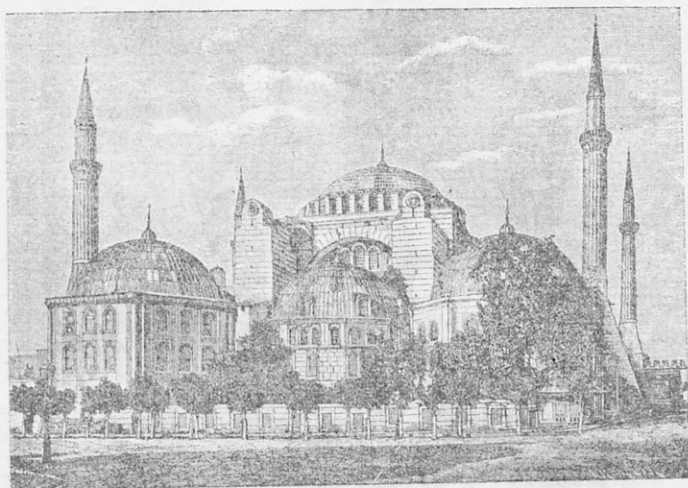

Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὴν ἀκολουθίαν του.

ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται «*Βυζαντινὸς ἑνθμός*». Ὁ περιφήμος αὐτὸς ναὸς (ἢ «*Ἁγία Σοφία*», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ κόσμος), ἔχει σχῆμα Σταυροῦ, ἢ στέγη ἀντὶ ξυλινὴ εἶνε θόλωτή, συνήθως ἀπὸ τοββλα, καὶ στὸ μέσον τοῦ σταυροειδοῦς αὐτοῦ οἰκοδομήματος, ἐπάνω εἰς τὸν θόλον, ὑψώνεται μ' ἐξαιρετικὴ μεγαλοπρέπεια, ἐλαφρὸς καὶ φωτεινότητας, ὁ *τροῦλλος* (ὁ κουμπές). Τὸν τροῦλλο αὐτὸν τὸν βαστάζουν τέσσαρες μεγάλες κολῶνες, οἱ *πενσοί*.

Ἐπάνω εἰς αὐτὸν τὸ ρυθμὸ, μετὰ διαφόρους μικρὰς παραλλαγὰς ἰδίως στὸ ὕψος τοῦ τροῦλλου, κτίζονται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἕως τὸρα οἱ περισσότεροι ὀρθό-

δοξοί ναοί. Σώζονται ακόμη και σήμερα πολλοί παλαιοί Βυζαντινοί ναοί· λ.χ. στη Κωνσταντινούπολη: ἔκτος ἀπὸ τὴν Ἁγία Σοφία, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἄλωσιν (1453 μ.Χ.) ἔχει γίνῃ τζαμί, βυζαντινοῦ ρυθμοῦ εἶνε ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Εἰρήνης καὶ αὐτὸς τὸρα τζαμί, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Εἰς τὰς Ἀθήνας: ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικοδήμου (Ῥωσικὴ Ἐκκλησία), τὸ Δαφνί, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, (πλησίον στὴ Μητρόπολη), τῆς Καπνικαρέας, τῶν ἁγίων Ἀσωμάτων κλπ. Στὴν Θεσσαλονίκην: ὁ ναὸς τῶν

... Ἀφ' οὗτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε τὸν περίφημον ναὸν τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἔγινε ἡ βάσις ἰδιαιτέρου ρυθμοῦ (σελ. 8).

ἁγίων Ἀποστόλων. Στὴν Ἄρτα: ὁ ναὸς τῆς «Παρηγορητισσας» καὶ τόσοι ἄλλοι εἰς διάφορα μέρη.

Ῥωσικὴ παραλλαγή. Κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους δὲν ἐτηρήθη αὐστηρὰ εἰς τὸ κτίσιμο τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ Βυζαντινὸς ρυθμὸς. Οἱ Ῥῶσοι ἐπροσπάθησαν—χωρὶς ἐπιτυχίαν ὅμως—νὰ κάμουν τὸν Βυζαντινὸν ρυθμὸν περισσότερον μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐπρόσθεσαν θόλους καὶ τρούλλους ὑψηλοῦς, πολλὰς φορές τὸν ἕνα ἐπάνω

εις τὸν ἄλλον. Ἔτσι εἶνε κτισμένοι οἱ μεγαλείτεροι ναοὶ τῶν εἰς τὴν Μόσχα (ναὸς ἁγ. Βασιλείου), εἰς τὸ Κίεβον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ῥωσσίας, κάπου - κάπου δὲ κατὰ

Ἔτσι εἶνε κτισμένοι οἱ μεγαλείτεροι ναοὶ τῶν, στὴ Μόσχα ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Βασιλείου (σελ. 10).

τὸ Ῥωσσικὸν ὑπόδειγμα, καὶ στὴν Ἑλλάδα (ναὸς ἁγίου Νικολάου τοῦ Πειραιῶς).

Γοτθικὸς ῥυθμὸς. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὅμως ἀπὸ τὸν δέκατον μ.Χ. αἰῶνα ἄλλος ῥυθμὸς ἐπεκράτησε, ὁ **Γοτθικὸς**. Σύμφωνα μ' αὐτόν, τὰ παράθυρα, οἱ θόλοι καὶ ὅλες γενικᾶ ὀ

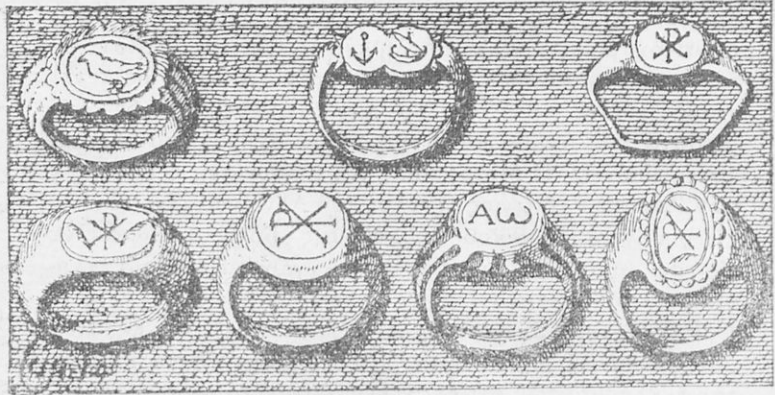
καμάρες τοῦ ναοῦ δὲν εἶνε στρογγυλαί, ὅπως εἰς τὸν Βυζαντινὸν ῥυθμὸν, ἀλλ' ἀπολήγουν εἰς ὀξείαν γωνίαν. Οἱ περισσότεροι γοτθικοὶ ναοὶ εἶνε ὑψηλοὶ, ἀπ' ἔξω μὲ πελεκητοὺς λίθους καὶ ἔχουν λαμπρὰ ἀνάγλυφα· τὰ δὲ χρωματιστά των τζαμία εἰς τὰ παράθυρα σχηματίζουν ὠραιότατες εἰκόνες. Ἡ Μητρόπολις τῆς Κολωνίας, ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ὁ ἅγιος Παῦλος τοῦ Λονδίνου, εἶνε οἱ καλλίτεροι ναοὶ Γοτθικοῦ ῥυθμοῦ. Εἰς Γοτθικὸν ῥυθμὸν εἶνε εἰς τὰς Ἀθήνας κτισμένη καὶ ἡ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία, πλησίον εἰς τὸ Ζάππειον.

Ῥυθμὸς τῆς «Ἀναγεννήσεως». Ἀπὸ τὸν δέκατον πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἰδίως, ἤρχισαν νὰ κτίζουν τὰς ἐκκλησίας των ὄχι ἐπάνω εἰς ἕναν ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ῥυθμούς, ἀλλὰ συνδυάζοντες ἐλεύθερα τὸν Βασιλικὸν ἰδίως καὶ τὸν Βυζαντινὸν ῥυθμὸν. Ἔτσι ἀπὸ τὸν ἐλεύθερον αὐτὸν συνδυασμὸν προήλθε ἕνας ῥυθμὸς νέος, ὁ ῥυθμὸς τῆς *Ἀναγεννήσεως*. Οἱ ναοὶ, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸν ῥυθμὸν αὐτὸν, εἶνε περίφημοι· διότι χρησιμοποιοῦν ἁρμονικὰ καὶ τὴν εὐθεΐαν γραμμὴν καὶ τὴν καμπύλην, καὶ ἔχουν διαδοχῆ εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Δύσιν. Ἀριστοῦργημα τοιοῦτου ῥυθμοῦ εἶναι ὁ κολοσσαῖος ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου, εἰς τὴν Ῥώμην.

ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους οἱ Χριστιανοὶ συνήθειζαν νὰ προσεύχωνται βλέποντες πρὸς ἀνατολάς· δι' αὐτὸ καὶ τὰς ἐκκλησίας των τὰς ἐκτίζαν μὲ τὸ ἱερόν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος. Μ' αὐτὸ ἐσυμβόλιζαν καὶ τὸν Κύριόν μας, τὸ Χριστό, ὁ ὅποιος, σὰν ἥλιος ἀπ' τὴν Ἀνατολήν, ἀνέτειλε καὶ ἐφώτισε τὸν κόσμον.

Ἔτσι κτισμένους τοὺς ναοὺς των οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους δὲν τοὺς ἄφηναν ἀκαλλώπιστους. Εἰς τὴν ἀρχὴν διάφορα *σύμβολα*, ἔπειτα σιγά—σιγά εἰκόνες καὶ ἀνάγλυφα, ἔπειτα κανδήλια, πολυκάνδηλα καὶ πολυέλαιοι ἐστόλιζαν, καὶ ἕως σήμερα στολίζουν, τὸ ἐσωτερικὸ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Σύμβολα χριστιανικά ἐπάνω εἰς δακτυλίδια τῶν πρώτων
χριστιανικῶν χρόνων (σελ. 13).

Διακόσμησης τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν Κατακομβῶν τῆς Ρώμης.

Σύμβολα λέγονται μερικά διακριτικά γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοί, διὰ νὰ γνωρίζονται με-
ταξύ των. Τὰ σπουδαιότερα ἀπ' αὐτὰ εἶνε τὰ γράμματα,
ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρχίζει τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ: (Ι—Χ), ὁ
Ιχθύς (Ι=Ἰησοῦς, Χ=Χριστός, Θ=Θεοῦ, Υ=Υἱός, Σ=Σω-
τήρ)· ἢ *περιστερὰ* (σύμβολον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος)· ἢ ἄγ-

Ἐνα ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ ἀγάλματα τῶν πρώτων αἰώνων.
Παριστάνει τὸν «Καλὸν Ποιμέν» (τὸν Χριστόν).

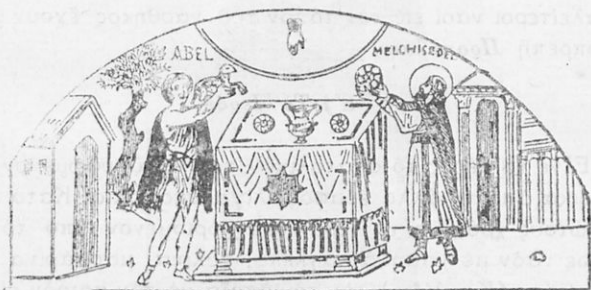
κυρα (συμβολίζει τὴν ἐλπίδα)· τὸ *πλοῖον* (σύμβολον τῆς Ἐκ-
κλησίας). Τὸ σπουδαιότερον ἔμως ἀπ' ὅλα ἦτο τὸ *σημεῖον*
τοῦ Στανροῦ, τὸ ὁποῖον τόσο οἱ χριστιανοὶ τὸ ἀγαποῦσαν,
ὥστε παντοῦ, καὶ στὸ σπῆτί των καὶ στὰ ρουχὰ των

Εἰκὼν τῆς Παναγίας εἰς τὸν τοῖχον μίση ἀπὸ τὰς ἀρχαιτέρας
Κατακόμβας τῆς Ρώμης.

ακόμη τὸ ἔβαζαν, διὰ νὰ ἐνθουμοῦνται διαρκῶς τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Σωτήρος δι' αὐτὸ καὶ τὴν προσευχὴν μας ἀρχίζομε καὶ τελειώνομε κἀμμοντες τὸν σταυρὸν μας.

Ἀγάλματα — Ἀνάγλυφα — Εἰκόνες. Κατ' ἀρχὰς ἐκ φόβου μὴ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, δὲν εἶχαν οἱ Χριστιανοὶ ἀγάλματα καὶ εἰκόνας εἰς τοὺς ναοὺς των. Μόλις ὅμως ἤρχισαν νὰ στερεώνωνται εἰς τὴν πίστιν, ἐπρόβαλαν δειλὰ στὰς ἐκκλησίας μερικὰ ἀνάγλυφα καὶ ἀγάλματα, καὶ περισσότερο σὶ πρῶται εἰκόνες. Πρῶτα σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (θυσία τοῦ Ἀβραάμ, θυσία τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Μελχισεδέκ, ἡ πώλησις τοῦ Ἰω-

...Πρῶτα σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἱστορία τῆς Πολαιᾶς Διαθήκης (λ. χ. ἡ θυσία τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Μελχισεδέκ, σελ. 15).

σῆφ κ.λ.π.) ἔπειτα εἰκόνες τοῦ προσώπου καὶ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων. Αἱ εἰκόνας αὐταὶ ἦσαν ἢ ζωγραφισμέναι ἢ ἀνάγλυφοι εἰς ξύλον ἢ εἰς μάρμαρον. Ἀγάλματα ὅμως ἡ ἰδική μας Ἐκκλησία σήμερα δὲν ἔχει, ἐνῶ εἰς τὴν λατρείαν τῆς Παπικῆς ἐκκλησίας αὐτὰ εἶναι συνηθέστατα.

Κανδήλια — Πολυέλαιοι. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰς εἰκόνας ἔκαιαν οἱ Χριστιανοὶ ἀνέκαθεν κανδήλια μὲ λάδι. Μὲ τὸν καιρὸ, ὅταν ἤρχισαν μεγάλαι ἐκκλησίαι νὰ κτίζωνται, *πολυκάνδηλα* μὲ τρία, ἐπτὰ ἢ δώδεκα φῶτα, ἐφώτιζαν, ὅπως καὶ σήμερα, τὸ ἐσωτερικὸν τῶν Ναῶν, ἢ κρεμασμένα ἢ τοποθετημένα εἰς ξυλίνους ἢ ὑρειχαλκίνους ὠραίους λυχνο-

στάτας, οἱ ὅποιοι λέγονται *Μανουάλια*. Τελειοποιήσις μεγαλοπρεπεστέρα τῶν πολυκανδήλων εἶνε οἱ *Πολυέλαιοι*, οἱ ὅποιοι μὲ τὸν μελιχρὸν τοὺς φωτισμὸν, συμβολίζουν τὴν κατάνυξιν καὶ τὴν ἀφροσίωσιν τῆς ψυχῆς μας εἰς τὸν Θεόν.

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Κάθε ναὸς διαιρεῖται σήμερα εἰς δύο μέρη : εἰς τὸ *Ἱερόν* καὶ εἰς τὸν *κυρίως Ναόν*. Παλαιά, εἰς τὸ κάτω μέρος, τὸ νότιον, πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ, ἦτο καὶ ὁ *Πρόναος* ἢ *Νάρθηξ*. Εἰς αὐτὸν ἔμεναν οἱ *κατηχούμενοι* καὶ οἱ *μετανοοῦντες*· ἀλλὰ τὸρα σχεδὸν κατηργήθη καὶ μόνον οἱ μεγαλύτεροι ναοὶ εἰς τὸν τόπον τοῦ νάρθηκος ἔχουν μεγαλοπρεπῆ *Προπύλαια*.

α') Τὸ Ἱερόν.

Εἶνε τὸ μέρος τὸ ἀνατολικὸν τοῦ ναοῦ, ὑψωμένον ἑσωτερικὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔδαφος λίγα σκαλάκια. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τὸ Ἱερόν ἦτο χωρισμένον ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν μὲ χαμηλὰ κάγκελα, ξύλινα, μαρμάρινα ἢ σιδερένια (*Κιγκλίδες*), εἰς τὰ ὅποια μὲ τὸν καιρὸν οἱ Χριστιανοὶ συνήθεισαν νὰ κρεμοῦν μικρὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου κλπ. Ἀπὸ τὸν ἔννατον ὄμως μ.Χ. αἰῶνα χωρίζεται τὸ Ἱερόν ἀπὸ τὸν κυρίως Ναόν μὲ τὸ *Εἰκονοσιάσιον* ἢ *Τέμπλον* καὶ συγκοινωνεῖ μ' αὐτὸν μὲ τρεῖς θύρας· ἀπὸ αὐτὰς ἡ μεσαία, ἡ μεγαλύτερη καὶ ὠραιότερη ἀπὸ τὰς ἄλλας, λέγεται *Ἁγία* ἢ *Ὁραία Πύλη*. Εἰς τὸ Ἱερόν μένουσιν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς θείας λατρείας, οἱ κληρικοὶ καὶ ἐκεῖ, ἐπάνω εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, γίνεται τὸ μυστήριον τῆς *Θείας Ἐὐχαριστίας*.

Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχουν :

α') *Ἡ Ἁγία Τράπεζα*. Εἶνε ἓνα εὐρύχωρον τραπέζι, συνήθως ἀπὸ μάρμαρον, στηριγμένον εἰς ἓνα καὶ πολλὰς φορές εἰς τέσσαρας στύλους. Κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ εἰς ἓνα κοίλωμα, σκαλισμένον εἰς τὴν κορυφὴν ἑνὸς ἀπὸ τοὺς στύλους αὐτοῦ, θέτουν μικρὰ τεμάχια ἀπὸ τὰ ἅγια λείψανα τῶν Μαρτύρων, τοποθετημένα ἐντὸς ἀρ-

γυρᾶς θήκης. Ἡ Ἁγία Τράπεζα σκεπάζεται μὲ καθαρὰ, καὶ πολλὰς φορὰς χρυσοῦφανα καλύμματα, καὶ ἐπάνω εἰς αὐτήν, εἶναι πάντοτε τὸ Εὐαγγέλιον· εἰς τὸ ἀνατολικὸν δὲ μέρος ἓνα μικρὸ κουτάκι (χρυσὸ ἢ ξύλινο), τὸ Ἄρ-

Ὁ «Ἐλκόμενος», μία ἀπὸ τὰς ὠραιότερας βυζαντινὰς εἰκόνας.

τοφόριον. Ἐντὸς αὐτοῦ φυλάσσεται ὁ ἅγιος ἄρτος, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει διὰ νὰ μεταλαμβάνουν οἱ πιστοὶ εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀσθενείας, μακρυνὰ ταξίδια), *Προηγιασμένας Δειτουργίας* κλπ.).

β') *Προσκομιδῆ.* Ἀριστερὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, συνήθως εἰς μίαν μικρὰν κόγχην τοῦ τοίχου, ὑπάρχει μικρὰ *Δειτουργικὴ Δ. Ι. Κουϊμόυτσοπούλου.* 2

τράπεζα· εἰς αὐτὴν γίνεται ἡ προσκομιδὴ τῶν *Τιμίων Δώρων*, δηλ. τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, ποῦ χρησιμεύουν διὰ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Μ' εὐλάβειαν σκεπασμένα φυλάσσονται ἐκεῖ τὰ εἶδη αὐτά, ἕως ὅτου εἰς τὴν Λειτουργίαν, κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον, τὰ φέρει ὁ ἱερεὺς καὶ τ' ἀποθέσει ἐπάνω εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν.

γ') *Σκευοφυλάκιον*. Τοῦτο εἶναι, τὰς περισσοτέρας φορές, ἓνα ἑρμάριο μεγάλο (εἰς μεγάλας ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα εἰς ἀρχαῖα Μοναστήρια, εἰμπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα ἢ καὶ περισσότερα ὀνόματα), ὅπου φυλάσσονται τὰ ἄμφια, δηλ. τὰ λειτουργικὰ ἐνδύματα τῶν κληρικῶν καὶ ἄλλα ἱερά σκευὴ τοῦ ναοῦ. Εὐρίσκεται πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς, λέγεται δὲ καὶ *Διακονικόν*.

δ') Τὸ *Σύνθρονον*. Εἰς ὀλίγας μόνον ἐκκλησίας σήμερον διατηρεῖται τὸ *Σύνθρονον*. Ἀποτελεῖται ἀπὸ θρόνους μαρμαρίνους ἢ ξυλίνους, τοποθετημένους πίσω ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν· εἰς τοὺς θρόνους αὐτοὺς παλαιὰ ἐκάθηντο οἱ κληρικοί, ὅταν ἐδιάβαζαν τὰς προφητείας καὶ τὰ ἄλλα *ἀναγνώματα*. Σήμερον καλὸ σύνθρονον ἀπὸ πέντε μαρμαρίνους θρόνους ὑπάρχει εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν.

β'. Ὁ κυρίως Ναός.

Εἰς τὸν κυρίως Ναὸν ὑπάρχουν :

Ὁ *Ἄμβων*. Ξύλινος ἢ μαρμαρίνος, εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ναοῦ. Ἀπ' αὐτὸν ὁ διάκος διαβάζει ἀργὰ καὶ δυνατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ ἱεροκέρυξ κηρύττει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄμβων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο στὸ μέσον τοῦ ναοῦ, καὶ εἶχε δύο κλίμακας, μίαν δεξιὰ καὶ μίαν ἀριστερά.

Ὁ *Δεσποτικὸς Θρόνος* (τὸ Δεσποτικό). Ἀντίκρου ἀπὸ τὸν ἄμβωνα (στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ ναοῦ) εἶνε μεγαλοπρεπῆς ξύλινος ἢ μαρμαρίνος θρόνος, ὅπου στέκει ὁ Δεσπότης.

Τὰ Ἀναλόγια. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει μικρὸς χώρος, ἓνα-δύο σκαλιὰ ὑψωμένους ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ χωρισμένους συνήθως μὲ κάγκελα, ὅπου ψάλλουν οἱ ψάλται μὲ τοὺς βοηθοὺς των. Εἰς τὸ μέ-

σον τοῦ χώρου αὐτοῦ εἶνε τὰ *Ἀναλόγια*, περιστροφικὰ καὶ γυρτὰ τραπεζάκια, ὅπου οἱ ψάλται, ὅταν ψάλλουν, τοποθετοῦν ἀνοικτὰ τὰ βιβλία των.

Σιασεΐδια. Εἰς τὰ πλάγια τοῦ κυρίως ναοῦ, δεξιὰ καὶ

Ὁ ἄμβων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ καὶ εἶχε δύο κλίμακας, μίαν δεξιὰ καὶ μίαν ἀριστερὰ (σελ. 18).

ἀριστερὰ, πρὸς τὸν τοῖχο, ὑπάρχουν ἀπλᾶ ξύλινα καθίσματα, ὅπου οἱ χριστιανοὶ στέκουν ἢ κάθονται, ὀλίγον καὶ εἰς ὠρισμένας στιγμὰς, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἱερῶν ἐλεγεῶν *.

* Ἀπὸ αὐτῶν τοῦ χρόνου τῶν Ἀποστόλων οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔστεκαν χωριστὰ οἱ ἄνδρες καὶ χωριστὰ αἱ γυναῖκες, καὶ αὐτὸ φυλάσσεται ἕως σήμερα. Ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ χρόνου ὁμῶς ἐπεκράτησε αἱ γυναῖκες νὰ μένουν εἰς τὸν *Γυναικωνίτην*, δηλ. εἰς μίαν ἐξέδραν, ἡ ὁποία εἶνε ὑψωμένη εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ναοῦ. *Ἔτσι καὶ τόπος περισσότερος ἀκονομεῖται καὶ τάξις μεγαλειτέρα ἐπικρατεῖ εἰς τὸν ναόν.

2. ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Ἱερὰ σκεύη λέγονται μερικά ἀνικείμενα ἢ ὄργανα, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τέλεσιν τῶν θείων Μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ σπουδαιότερα ἱερὰ σκεύη εἰς κάθε ἐκκλησίαν εἶνε :

Α'. Ἱερὰ σκεύη διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν.

1) Ὁ *Ἅγιος Δίσκος* (τὸ *δισκάριον*). Εἶναι μικρὸς δίσκος, συνήθως ἀσημένιος, ἐπάνω εἰς τὸν ὅποιον τίθεται κατὰ

Δισκοπότηρο τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων.

τὴν ὥραν τῆς προσκομιδῆς καὶ τῆς λειτουργίας ὁ *ἅγιος Ἄρτος*. Μᾶς ἐπενθυμίζει τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός.

2) Τὸ *Ἅγιον Ποτήριον* (τὸ *δισκοπότηρον*). Εἶναι ἀσημένιο ἢ χρυσοῦ ποτήριον (εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους καὶ γιάλινο ἢ μολύβδινο), ὕψηλό, μὲ πλατεῖαν βάσιν καὶ στολισμένο μὲ εἰκόνας καὶ πολύτιμους λίθους. Μέσα εἰς αὐτὸ τίθεται ὁ *ἅγιος Οἶνος*, καὶ μᾶς ἐνθυμίζει τὸ *ποτήριον*, τὸ ὅποιον μετεχειρίσθη ὁ Χριστός, ὅταν εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ἔκαμε τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας.

3) *Ὁ ἀστερίσκος.* Εἶναι σταυροειδῆς ἀστήρ, ἀπὸ πολυτίμον μέταλλον, μὲ τέσσαρα κυρτὰ σκέλη, καὶ τίθεται ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἅγιον δίσκον, διὰ νὰ μὴν ἐγγίζουσι τὰ καλύμματα τὸν ἅγιον Ἄρτον. Μᾶς ὑπενθυμίζει δὲ τὸν ἀστέρα, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τοὺς Μάγους εἰς τὴν Βηθλεέμ, ὅταν ἐγεννήθη ὁ Χριστός,

4) *Ἡ Λόγχη.* Μικρὸν μαχαίριδιον εἰς σχῆμα λόγξης· μὲ αὐτό, τὴν ὥρα τῆς προσκομιδῆς, βγάζει ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τὸ *Πρόσφορον* (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ μέρος, ποῦ εἶναι ἡ *Σφραγίδα*) τὸν ἅγιον Ἄρτον καὶ τὰς *Μερίδας*. Αἱ *Μερίδες* εἶνε μικρὰ τριγωνικὰ ἢ σφαιρικὰ τεμάχια ἄρτου, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται ἐπάνω εἰς τὸ δισκάριον, διὰ νὰ τιμήσωμε διαφόρους ἀγίους ἢ νὰ μνημονεύσωμε τοὺς ἀγαπημένους μας, νεκροὺς ἢ ζῶντας. Ἡ *ἁγία λόγχη* ἐνθυμίζει τὴν λόγχην, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκεντήθη ὁ Χριστός ἐπάνω εἰς τὸν σταυρόν.

5) *Ὁ Ἄηρ.* Ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ ἀρχιερεὺς, ἀφοῦ τελειώσῃ τὴν προσκομιδὴν, σκεπάζει τὸν ἅγιον δίσκον καὶ τὸ ἅγιον ποτήριον, καθένα χωριστά, μὲ μικρὰ *Καλύμματα*, τὰ ὁποῖα συνήθως ἔχουν σχῆμα σταυροῦ. Ἐπειτα δὲ ὅλα μαζὶ τὰ καλύπτει μὲ ἓνα τετράγωνον ὕφασμα, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ μέσον ἔχει κεντημένον τὸν τίμιον σταυρόν. Τὸ ὕφασμα αὐτὸ λέγεται *Ἄηρ* καὶ εἰκονίζει τὸ καθαρὸν σεντόνι, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Ἰωσήφ ἐτύλιξε τὸ ἄχραντον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅταν τὸ κατέβασε ἀπὸ τὸν σταυρόν.

6) *Ἡ Λαβίς* εἶνε τὸ κουταλάκι, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ παπᾶς μεταδίδει εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν θεῖαν κοινωνίαν. Εἰς τὸ ἄκρον ἀπολήγει εἰς σταυρόν.

7) *Τὸ Ζέον.* Εἶνε μικρὸν δοχεῖον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ζεσταίνεται τὸ νερό, ποῦ χύνει ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, λίγο πρὶν κοινωνήσῃ.

Β'. Ἐργὰ σκεύη διὰ τὰ ἄλλα Μυστήρια καὶ τὰς λοιπὰς τελετάς.

1) *Ἡ Κολυμβήθρα.* Μεγάλον χάλκινον δοχεῖον, στηριγμένον εἰς πλατεῖα βάσιν (σὰν ἓνα πελώριον δισκοπότηρον), τὸ ὁποῖον χρησιμεύει διὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος καὶ εἰκονίζει τὸν Ἰορδάνην ποταμόν, ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ

Χριστός. Εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ Χριστιανοὶ ἐβαπτίζοντο εἰς μεγάλην ἡλικίαν καὶ πολλοὶ μαζί. Δι' αὐτὸ ἀντι κολυμβήθρας εἶχαν τὰ **Βαπτιστήρια**· αὐτὰ ἦσαν δεξαμεναί, στρογγυλαὶ ἢ τετράγωνοι ἢ ὀκτάγωνοι, κτισμένοι εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας. Πολλὰ βαπτιστήρια σώζονται σήμερον εἰς τὴν Ρώμην, εἰς τὴν Ραβένναν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις.

2) **Τὸ Μυροδοχεῖον**. Μικρόν, συνήθως ἀσημένιο, φιαλίδιον, ὅπου βάζουν τὸ ἅγιον Μύρον, μετὰ τὸ ὅποσον μυρώνει ὁ παπᾶς τὸν νεοβάπτιστο κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ χρισματος.

3) **Θυμιατήριον** (τὸ θυμιατό). Εἶνε ἀσημένιο ἢ ἀπὸ ἄλλο μέταλλον δοχεῖον, πλουμιστὸ μετὰ ἱερὰ στολίδια καὶ εἰκόνας, καὶ κρεμασμένο ἀπὸ τέσσαρες λεπτὲς ἀλυσσιδίτσες μετὰ κωδωνίσκους· μέσα σ' αὐτὸ καίει τὸ θυμίαμα, τὸ ὅποσον χρησιμοποιεῖται εἰς ὅλας τὰς ἱερὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας. Εἰκονίζει τὰς προσευχὰς τῶν καλῶν χριστιανῶν, αἱ ὅποσαι γοργαὶ καὶ εὐπρόσδεκτοι, ὅπως τὸ θυμίαμα, ἀναβαίνουν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ.

4) **Ὁ Ἐπιτάφιος**. Παραλληλόγραμμον τεμάχιον ἀπὸ ὕφασμα ἢ μουσαμᾶ, μήκους συνήθως ἑνὸς μέτρου, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποσον εἶνε κεντημένη ἢ ζωγραφισμένη ἢ εἰκὼν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Χριστοῦ.

5) **Τὰ Ἐξαπτέρυγα**. Μικραὶ στρογγυλαὶ εἰκόνας τῶν ἀγγέλων, ἀπὸ ξύλον ἢ μέταλλον, ἐπάνω εἰς ψηλὰ κοντάρια, τοποθετημένα πίσω ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν. Ἄλλα εἰκόνας, ἐπὶ πολυτελοῦς ὕφασματος καὶ ἀπὸ ὕψηλὰ ἐπίσης κοντάρια κρεμασμένα, λέγονται **Ἱεραὶ Σηματαὶ** καὶ τοποθετοῦνται πίσω ἀπὸ τὰ στασεῖδια τῶν ψαλτῶν. Καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ αἱ ἱεραὶ σηματαὶ κρατοῦνται ψηλὰ καὶ προπορεύονται κατὰ τὰς μεγάλας ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς καὶ λιτανείας.

6) Οἱ **Κώδωνες (Καμπάνες)**. Εἶνε μεγάλοι, μετὰ ὥρατον ἤχον κώδωνες, μετὰ τοὺς ὁποίους προσκαλοῦνται οἱ χριστιανοὶ εἰς τοὺς ναοὺς· πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶνε ὀνομαστοὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ἀρμονικόν τους ἤχον. Αἱ καμπάναι εἶνε κρεμασμένοι εἰς τὸ **Κωδωνοστάσιον** (καμπαναριό). Πρωτοεφάνησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ πρώτην φοράν ἐχρησι-

μοποιήθησαν εις τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ (800 μ.Χ.). Παλαιότερα ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, διὰ νὰ καλῆ τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τοὺς ναοὺς, εἶχε τὰ **Σήμαντρα** (τεμάχια ἀπὸ ξύλο ἢ σίδηρο), τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς πολλὰ Μοναστήρια.

3. ΙΕΡΑ ΑΜΦΙΑ

Γενικά.

Οἱ **κληρικοί**, δηλαδὴ οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χριστιανικοὺς χρόνους, φοροῦν ὁμοίομορφον ἔνδυμα (τὰ ῥάσα) καὶ ἰδιαίτερον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (καλυμαῖκι), τὰ ὁποῖα τοὺς ἐμφάνιζον σεμνοὺς καὶ ἀξιοπρεπεῖς.

Ὅταν ὁμοῦς λειτουργοῦν, δηλ., ὅταν κάμνουν τὰ μυστήρια ἢ τὰς ἄλλας ἱεράς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας, καθιερώθη ἀνεκόθεν νὰ φοροῦν ἰδιαίτεραν στολὴν, ἡ ὁποία φανερώνει τὴν τιμὴν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἱερωσύνης των. Τὰ ἐνδύματα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν ἰδιαίτεραν **Λειτουργικὴν Στολὴν** τῶν κληρικῶν καὶ λέγονται **Ἱερά Ἀμφία**. Εἶνε γενικὰ ὁμοία, μὲ μερικὰς διαφορὰς ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ἱερωσύνης. Εἰς τὴν παλαιὰν ἐποχὴν ὅλα εἶχαν τὸ ἴδιο χρῶμα, τὸ λευκόν, διὰ νὰ δεικνύη τὴν ἀγνότητά τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχη ἡ ψυχὴ τοῦ λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας· τὰ ἐστόλιζαν δὲ συνήθως μὲ κόκκινους σταυροὺς (**Πολυσταύρια**) καὶ ὁμοιοχρῶμους γραμμὰς, τοὺς **Ποταμοὺς**, οἱ ὁποῖοι ἐσυμβόλιζαν ὅτι ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἐπήγασεν ἀπὸ τὸ οἶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον ἄφθονον, ὡς ἅγιον ποτάμι, ἐχύθη ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρόν.

«Τὰ ἐστόλιζαν δὲ συνήθως μὲ κόκκινους σταυροὺς, (**πολυσταύρια**)».
(σελ. 23).

«Ὁ σάκκος εἶνε πολυτελής, εὐρύχωρον καὶ μεγαλοπρεπές ἄμφιον, μέ-
κοντᾶ καὶ πλατειά μανίκια, καὶ ρθάνει ἕως τὰ γόνατα» (σελ. 25).

Με τὸν χρόνον ὁμως τὰ *ἱερὰ ἄμφια* ἔγειναν πολυτελῆ, με πολλὰ χρώματα καὶ με χρυσὰ στολίδια, καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου ἤρχισαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ μιμοῦνται τὰς μεγαλοπρεπεῖς αὐτοκρατορικὰς στολὰς.

α') Τὰ Ἱερὰ Ἀμφια τοῦ Ἀρχιερέως.

1) Τὸ *Σιχάριον*. Εἶνε τὸ ἐσωτερικὸ ἄμφιον, ὅμοιον με χιτῶνα, με στενὰ καὶ μακρὰ μανίκια καὶ φθάνει ἕως τὰ πόδια. Ἐχει δὲ χρῶμα συνήθως λευκὸ με *στίχους*, δηλαδὴ χρωματιστὰς σειρὰς (*ποταμοί*), καὶ τὸ φοροῦν καὶ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος.

2) Τὸ *Ἐπιτραχήλιον* (*πετραχήλι*). Τὸ γνωστὸν ἄμφιον, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τὸν τράχηλον (δι' αὐτὸ ἐλέγετο παλαιὰ καὶ *Περιτραχήλιον*). Εἶνε ἐπίσης κοινὸν ἄμφιον τοῦ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ ἱερέως. Φανερῶνει τὴν πνευματικὴν εὐθύνην, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὰς ψυχὰς τοῦ ποιμνίου του ἐκεῖνος, πὺ τὸ φορεῖ.

3) Ὁ *Σάκιος*. Εἶνε πολυτελές, εὐρύχωρον καὶ μεγαλοπρεπές ἄμφιον, με κοντὰ καὶ πλατεῖα μανίκια, καὶ φθάνει ἕως τὰ γόνατα. Ὁμοιάζει με τοὺς σάκκους τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία τὸ παρέλαβε· εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους οἱ ἀρχιερεῖς, ἀντὶ τοῦ σάκκου, ἐφόρου τὸ *φαιλόριον*.

4) Τὸ *Ὠμοφόριον*. Αὐτὸ τὸ ἄμφιον εἶνε τὸ ἰδιαιτερον διακριτικὸν τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Εἶνε ἐπίμηκες τεμάχιον ἀπὸ βαρῦτιμο λευκὸν ὕφασμα, συνήθως μαλλομέταξο, με ὠραίους σταυροὺς καὶ χρυσὰ κρόσια. Ὠμοφόρια εἶνε δύο εἰδῶν : τὸ *Μέγα* καὶ τὸ *Μικρόν*. Τὸ Ὠμοφόριον ὁ ἀρχιερεὺς τὸ φορεῖ εἰς τοὺς ὤμους του, με ἄλλο τρόπο τὸ «μικρὸ» καὶ με ἄλλο τρόπο τὸ «μεγάλον».

5) Ἡ *Μίτρα*. Κάλυμμα τῆς κεφαλῆς μεγαλοπρεπέστατον, ἀπὸ χρυσάφι ἢ ἀσημι ἢ ἀπὸ βελουδο χρυσοκέντητο, ὅμοιον με στέμμα. Εἶνε στολισμένη με πολυτίμους λίθους καὶ φέρει γύρω μικρὰς εἰκόνας καὶ εἰς τὴν κορυφὴν σταυρόν.

6) Ἡ *Ποιμαντικὴ ῥάβδος* (ἢ *πατερίτσα*). Ῥάβδος μακρά, ἢ ὁποία εἰς τὸ ἐπάνω μέρος φέρει δύο φεΐδια, ἀντιμέτωπα

πρὸς ἓνα μικρὸ σταυρὸ, ποῦ εἶνε στῆ μέση. Κατασκευάζεται ἀπὸ μέτελλον ἐκλεκτόν, ἢ καὶ ἀπὸ πολύτιμον ξύλον καὶ φανερώνει τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν.

7) Ὁ **Σταυρὸς** καὶ τὸ **Ἐγκόλιον**. Εἰς τὸ στήθος φέρει ὁ ἀρχιερεὺς πολύτιμον σταυρὸν καὶ τὸ **ἐγκόλιον**, δηλαδὴ μικρὰν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Παναγίας. Καὶ ὁ σταυρὸς καὶ τὸ ἐγκόλιον κρέμονται ἀπὸ τὸν λαιμὸ μὲ χρυσοῦν ἄλυσσον.

8) Ἡ **Ζώνη** εἶνε ἐπίμηκες τεμάχιον ἀπὸ μεταξωτὸν ἢ ἄλλο ὕφασμα, μὲ τὸν τίμιον σταυρὸν εἰς τὸ μέσον. Τὴν ζώνεται δὲ ἐπάνω ἀπ' τὸ πετροσχῆλι καὶ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ δεσπότης.

Τὰ δὲ **Ἐπιμάνικα**, εἶνε στενὲς χρυσοκέντητες φάσες μὲ σταυρὸν ἢ μικρὰν εἰκόνα εἰς τὸ μέσον, κοινὰ καὶ εἰς τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης. Δίδουν, ὅπως καὶ ἡ ζώνη, κάποιαν σεμνότητα καὶ χάριν εἰς τὴν ἱερατικὴν στολήν.

9) Τὸ **Ἐπιγονάτιον** εἶνε ὕφασμα εἰς σχῆμα ῥόμβου, μὲ σταυρὸν καὶ εἰκόνα εἰς τὸ κέντρον καὶ κροσσούς γύρω. Κρέμεται ἀπὸ τὴν ζώνην, κοντὰ στὸ γόγιστο καὶ τὸ φορεῖ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ μερικοὶ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἰδιαίτερον τιμητικὸν τίτλον.

β') Τὰ Ἱερὰ Ἄμφια τοῦ ἱερέως.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ **στιχάριον**, τὴν **ζώνην**, τὰ **ἐπιμάνικα**, τὸ **ἐπιτραχήλιον** καὶ τὸ **ἐπιγονάτιον**, τὰ ὁποῖα εἶνε κοινὰ ἄμφια, τόσον εἰς τὸν ἀρχιερέα ὅσον καὶ εἰς τὸν ἱερέα, ὁ ἱερεὺς φορεῖ καὶ ἓνα ἰδιαίτερον ἄμφιον: τὸ **Φαιλόνιον**.

Τὸ **Φαιλόνιον** εἶνε τὸ ἐξωτερικὸν ἄμφιον τοῦ ἱερέως, χωρὶς μάνικα, εὐρύχωρον καὶ ὠσειδὲς εἰς τὸ σχῆμα. Τὸ φορεῖ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἱεροπραξίας καὶ ἔχει χρῶμα λευκόν, ἀλλὰ πολλὰς φορὰς εἶνε πολύχρωμον, ἀπὸ μεταξωτὸν ὕφασμα, μὲ πολλοὺς σταυροὺς (**πολυσταύριον**) καὶ μὲ χρυσοῦς σειρήτια. Εἰς τὴν ράχιν ἔχει τὸν τίμιον σταυρὸν ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

γ') Τὰ Ἱερὰ Ἄμφια τοῦ διακόνου.

Τοῦ διακόνου τὰ ἄμφια εἶναι τὸ **στιχάριον**, τὰ **ἐπιμάνικα** (διὰ τὰ ὁποῖα εἶπαμε παραπάνω) καὶ τὸ **Ὁράριον**.

Τὸ Ὅραριον εἶναι ἓνα στενὸ καὶ μακρὸ τεμάχιον ἀπὸ λευκὸν ἢ πολυχρῶμον ὕφασμα, στολισμένον εἰς τὰ ἄκρα μὲ κρόσια καὶ σταυρούς. Εἶναι τὸ διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ διακόνου καὶ τὸ φορεῖ τοὺς εἰς ὤμους τοῦ ἔτσι, ὥστε τὸ μὲν ἓνα ἄκρον αὐτοῦ κρέμαται ἔμπρός, τὸ δὲ ἄλλο ὀπίσω.

4. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικὰ βιβλία λέγονται τὰ βιβλία ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὰς Ἀκολουθίας, δηλ. τοὺς ὕμνους καὶ τὰς προσευχάς, τὰς ὁποίας ψάλλουν ἢ διαβάζουν εἰς τὰ μυστήρια καὶ εἰς τὰς ἄλλας τελετάς τῆς Ἐκκλησίας. Κάθε ναὸς ἔχει τὰ λειτουργικὰ του βιβλία, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται εἰς τὰ ἀναλόγια τῶν ψαλτῶν ἢ, ὅταν ὁ ναὸς εἶναι μεγάλος, εἰς τὸ σκευοφυλάκιον (ἰδὲ σελ. 18).

Τὰ σπουδαιότερα *Λειτουργικὰ βιβλία* εἶνε :

1) *Τὸ Εὐαγγέλιον*. Περιέχει τεμάχια (*περιοπὰς*) ἀπὸ τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, ποὺ διαβάζονται κατὰ Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν καὶ εἰς κάθε περίστασιν. Εἶνε μεγάλο καὶ ὠραῖον βιβλίον, συνήθως ντυμένο μὲ βελουδο καὶ στολισμένο μὲ ἀσημι· φέρει δὲ ἔμπρός τὴν εἰκόνα τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ὀπίσω τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως.

2) *Ὁ Ἀπόστολος* περιέχει ἐπίσης τεμάχια (*περιοπὰς*) ἀπὸ τὰς Πράξεις καὶ τὰς Ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων, αἱ ὁποῖαι διαβάζονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

3) *Τὸ Ψαλτήριον* (τὸ *Ψαλτῆρι*) περιέχει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυῖδ, τοὺς ὁποίους τόσον συχνὰ μεταχειρίζεται ἡ Ἐκκλησία μας κατὰ τὴν θεῖαν λατρείαν.

4) *Τὸ Εὐχολόγιον* περιλαμβάνει τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων καὶ γενικὰ ὅλων τῶν ἱερῶν τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας.

5) *Τὰ Μηναῖα*. Δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ἓνα διὰ κάθε μῆνα, τοῦ ὁποίου φέρει καὶ τὸ ὄνομα. Περιέχουν τὴν ὕμνο-λογίαν (δηλ. ὕμνους, τροπάρια) καὶ τὴν ἱστορίαν (*Συναξά-ρια*) ὅλων τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ ἔτους.

6) *Τὸ Τριώδιον* περιέχει τὴν ὕμνολογίαν, δηλ. ὄλα τὰ

τροπάρια καὶ τοὺς ὕμνους τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τὴν Κυριακὴν τοῦ *Τελώνου* καὶ *Φαρισαίου* ἕως τὸ *Μέγα Σάββατον*.

7) *Τὸ Πεντηκοστάριον* περιέχει ὁμοίως τὴν ὕμνολογίαν τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τὴν *Κυριακὴν τοῦ Πάσχα* ἕως τὴν Κυριακὴν τῶν *Ἁγίων Πάντων*.

8) *Ἡ Ὀκτώηχος* (τὸ *ὀκτωῆχι*). Περιέχει πολλοὺς ὕμνους καὶ τροπάρια, ἀφιερωμένα ἰδίως εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἀνάστασίν Του. Τὰ τροπάρια αὐτὰ ψάλλονται κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους τῆς Ἐκκλησίας.

9) *Τὸ Τυπικόν*. Βιβλίον, τὸ ὁποῖον ὀρίζει τὴν τάξιν, μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ γίνεται κάθε ἑορρτὴ καὶ τελετὴ τῆς Ἐκκλησίας μας.

Β΄.

ΠΟΤΕ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Γενικά.

Πάντοτε, εις κάθε στιγμήν καὶ εις κάθε ὥραν, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ φανερώη τὴν ἀγάπην, τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα, τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὸν Θεόν. Ἀνεκαθεν ὁμοίως, ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀνθρωπότητος, εἶχαν ἰδιαιτέρας ἡμέρας ἀφιερωμένας διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ· κατ' αὐτάς ἐμαζεύοντο ὅλοι μαζί εἰς ὠρισμένον τόπον· κι' ἐκεῖ προσηύχοντο καὶ ἐπρόσφεραν θυσίας εἰς τὸν Θεόν. Αἱ ἡμέραι αὗται λέγονται *εορταί*.

Εἰς τὴν ἱερὰν ἱστορίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐμάθαμεν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὠρίσε τὴν ἐβδόμην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, τὸ *Σάββατον*, νὰ εἶνε ἀφιερωμένη εἰς τὴν προσευχὴν καὶ εἰς τὴν λατρείαν Του. Μὲ τὸν καιρὸν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, κατὰ διαταγὴν πάλιν τοῦ Θεοῦ, ὠρίσαν καὶ ἄλλας εορτάς.

Αἱ πρῶται χριστιανικαὶ εορταί.—*Πόσων εἰδῶν εἶνε.* Εὐθὺς ἀπὸ τοὺς χρόνους, ποῦ ἰδρύθη ἡ Ἐκκλησία, ὠρίσθησαν εορταί. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότερα χριστιανικὴ εορτὴ εἶνε ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεστήθη ὁ Κύριος, καὶ δι' αὐτὸ ὠνομάσθη *Κυριακὴ*. Μὲ τὸν καιρὸν ὁμοίως ὠρίσαν καὶ ἄλλας εορτάς, διὰ νὰ τιμήσουν διάφορα περιστατικὰ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ (καὶ αὗται λέγονται *Δεσποτικαὶ εορταί*), ἢ τῆς Θεοτόκου (καὶ τὰς ὠνόμασαν *Θεομητορικὰς εορτάς*), ἢ τῶν διαφόρων ἁγίων (καὶ λέγονται *εορταί τῶν Ἁγίων*).

Ὅλαι αἱ εορταί τῆς Ἐκκλησίας μας διαίρουνται εἰς *ἀκινήτους* καὶ *κινητάς*. Ἄκίνητοι λέγονται αἱ εορταί, αἱ ὁποῖαι εορτάζονται πάντοτε τὴν ἰδίαν ἡμερομηνίαν (εορτὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου—26 Ὀκτωβρίου, τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας—15 Αὐγούστου κλπ.). Κινηταὶ δὲ λέγονται ἐκεῖναι, αἱ

όποιοι κάθε χρόνο αλλάζουν τήν ἡμερομηνίαν τοῦ ἑορτασμοῦ των (ἑορτῆ τοῦ Πάσχα, ἑορτῆ τῆς Πεντηκοστῆς, Ἐπίφανειαι κλπ.).

α'.) ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1. Ἀκίνητοι.

Αἱ σπουδαιότεραι ἀπό τὰς ἀκινήτους Δεσποτικὰς ἑορτάς εἶνε :

1) Ἡ *Γέννησις τοῦ Χριστοῦ* (τὰ Χριστούγεννα). Ὁρίσθη ἀπό τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τιμὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Εἶνε μία ἀπὸ τὰς ἐπισημοτέρας ἑορτάς τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ ἑορτάζεται τὴν 25 Δεκεμβρίου.

2) Ἡ *Περιτομὴ τοῦ Χριστοῦ*. Ἐορτάζεται τὴν πρώτῃν Ἰανουαρίου, δηλαδὴ ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ Χριστὸς ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του, ὅπως ὠρίζεν ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος, *περιειμήθη* καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομά του : Ἰησοῦς, δηλαδὴ *Σωτὴρ*.

3) Τὰ *Θεοφάνεια* (6 Ἰανουαρίου), διὰ νὰ τιμήσωμε τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἰορδάνην. Λέγεται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη Θεοφάνεια, διότι κατ' αὐτὴν ἐφανερώθη ὁ Θεός, δηλαδὴ τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος (ὁ *Υἱὸς* τοῦ Θεοῦ ἐβαπτίζετο εἰς τὸν Ἰορδάνην, τὸ Ἅγιον *Πνεῦμα* ἐφανερώθη μὲ μορφήν περιστερᾶς, καὶ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ἠκούσθη ἡ φωνὴ τοῦ *Πατρὸς* : «Οὗτος εἶνε ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός»). Τὰ Θεοφάνεια ὁ λαὸς τὰ ὀνομάζει καὶ *Φῶτα*.

4) Ἡ *Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ* (2 Φεβρουαρίου). Ὅπως γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἱστορίαν, ἡ Παναγία ἐπήγε τὸν Χριστὸν εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ἱερουσολύμων, 40 ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν Του, διὰ νὰ τὸν ἀφιέρωσιν εἰς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ τὴν ὑπεδέχθη ὁ γέρον Συμεών, ὁ ὁποῖος ἦτο προφῆτης καὶ ὁ Θεὸς τοῦ εἶχε ὑποσχεθῆ ὅτι δὲν θὰ ἀποθάνῃ, ἂν δὲν ἰδῇ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ὁ Συμεών, μόλις ἔλαβε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν ἀγκάλην του, ἐφωτίσθη ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἠύχαριστήσθη τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀξίωσε νὰ ἰδῇ τὸν Λυ-

τρωτὴν τοῦ κόσμου, καὶ εἶπε: «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦ-
λόν σου, Δέσποτα... ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σω-
τήριόν σου...», δηλαδή: «Τώρα, Θεέ μου, ἄς ἀποθάνω
εὐχαριστημένος· διότι εἶδα μὲ τὰ μάτια μου τὸν Σωτῆρα,
τὸν ὁποῖον ἔστειλες εἰς τὸν κόσμον...».

5) Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου). Ἐορτά-
ζεται εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ Χριστός, προτοῦ σταυρωθῆ,
μετεμορφώθη, δηλ. ἔλαβε τὴν θεϊκὴν του δόξαν, ἐπάνω εἰς
τὸ ὄρος Θαβώρ, ἐμπρὸς εἰς τοὺς τρεῖς ἀγαπημένους μα-
θητὰς Του, τὸν Πέτρον, τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην.

6) Ἡ Ὑψωσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου). Ἡ
μητέρα τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἁγία Ἐλένη, ἀφοῦ

«Ἡ ἁγία Ἐλένη ὕψωσε μὲ μεγάλην τιμὴν τὸν Τίμιον Σταυρὸν».
(σελ. 31)

ἔκτισε ἐπάνω εἰς τὸν Γολγοθᾶν τὸν ναὸν τῆς Ἀναστά-
σεως, ὕψωσε μὲ μεγάλην τιμὴν τὸν τίμιον Σταυρὸν, ἐπὶ
τοῦ ὁποῖου ἐσταυρώθη ὁ Χριστός. Ἀλλὰ πολλὰ χρόνια
κατόπιν (τὸ 614 μ. Χ.), ὅταν οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὰ

Ἱεροσόλυμα, ἐπήραν λάφυρον καὶ τὸν τίμιον Σταυρόν. Ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως Ἡράκλειος ἐπολέμησε τῷ 628 ἐναντίον των, τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ τοῦ ἐπιστρέψουν τὸ ἱερόν λάφυρον. Ἀφοῦ δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, μετὰ μεγάλην πομπὴν κι' εὐλάβειαν, τὸν ἔστησε πάλιν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Διὰ νὰ τιμῆσωμε τὸ γεγονός αὐτὸ ὠρίσθη ἡ ἑορτὴ τοῦ Σταυροῦ.

2. Κινηταί.

Ἡ ἡμερομηνία, πού ἑορτάζεται κάθε κινητὴ ἑορτὴ, κανονίζεται ἀπὸ τὴν ἡμέραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἑορτάζεται ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα. Ἐάν π. χ. τὸ Πάσχα ἑορτάζεται τὴν 15 Ἀπριλίου, ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων θὰ ἑορτασθῇ ὀκτῶ ἡμέρας προτιήτερα, δηλαδὴ εἰς τὰς 8 Ἀπριλίου, καὶ ἡ Πεντηκοστὴ πενήντα ἡμέρες κατόπιν ἀπὸ τὸ Πάσχα, δηλαδὴ εἰς τὰς 3 Ἰουνίου. Δι' αὐτὸ καὶ τὸ Πάσχα λέγεται *κέντρον τῶν κινητῶν ἑορτῶν*.

Αἱ κινηταὶ ἑορταὶ ἀρχίζουσιν ἀπὸ τὴν *Κυριακὴν τοῦ Τελῶνου καὶ Φαρισαίου* (ἀπὸ τὴν ὁποίαν, ὅπως λέγει καὶ ὁ λαός, «ἀνοίγει τὸ Τριώδιον») καὶ τελειώνουσιν τὴν *Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πάντων*, ὀκτῶ Κυριακὰς μετὰ τὸ Πάσχα.

Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς κινητὰς ἑορτὰς εἶνε αἱ ἑξῆς :

Πρὸ τοῦ Πάσχα, ἔχει ὀρισθῆ νηστεία, διὰ νὰ ἐτοιμασθοῦν οἱ χριστιανοὶ διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ νηστεία αὐτὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν *Καθαρὰν Δευτέραν* καὶ διαρκεῖ ἕξ ἑβδομάδας, ἕως τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, δηλαδὴ, μαζί με τὴν Μεγ. Ἑβδομάδα, σαράντα ἑννέα ἡμέρας. Δι' αὐτὸ λέγεται καὶ *Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ*.

1) Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς λέγεται *Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας*. Ἡ Ἐκκλησία μας ἑορτάζει τὴν ἡμέραν αὐτὴν τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας ἐναντίον τῶν διαφόρων αἵρετικῶν καὶ τῶν ἀπίστων. Ὁρίσθη νὰ ἑορτάζεται ἀπὸ τὸν ὄγδοον μ. Χ. αἰῶνα.

2) Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς, ἡ *Κυριακὴ τῆς Στανροπροσκυνήσεως*. Κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζει εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὸν τίμιον

Σταυρόν, διὰ νὰ τὸν προσκυνήσουν καὶ λάβουν τὴν δύναμιν, νὰ ἀγωνισθοῦν κατὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῶν πειρασμῶν.

3) Οἱ *Χαιρετισμοί*. Εἰς τὸν ὄρθρον τοῦ Σαββάτου τῆς πέμπτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν ἔχει ὀρισθῆ νὰ ψάλλεται ὁ *Ἀκάθιστος Ὑμνος* (κοινῶς: *οἱ Χαιρετισμοί*). Ὁ *Ἀκάθιστος Ὑμνος* εἶνε λαμπρὸν θρησκευτικὸν ποίημα, ποῦ ἔψαλε εἰς τὴν Θεοτόκον ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τῷ 626 μ. Χ.), διὰ νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ, ἐπειδὴ ἔσωσε τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων. — Διὰ μεγαλειτέραν εὐκολίαν τῶν Χριστιανῶν ὁ *Ἀκάθιστος Ὑμνος* εἰς τὴν ἐποχὴν μας ψάλλεται τεμαχιστά, τὰς πρώτας τέσσαρας Παρασκευὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, τὸ ἀπόγευμα, τὴν δὲ πέμπτην Παρασκευὴν, πρὸς τὸ βραδάκι, ψάλλονται ὅλοι μαζί (*ἢ ἀνακεφαλαίως*).

4) Τὸ Σάββατον τῆς ἑκτῆς ἐβδομάδος ἔχει ὀρισθῆ νὰ ἐορτάζεται ἡ ἀνάστασις τοῦ φίλου τοῦ Χριστοῦ Λαζάρου εἰς τὴν Βηθανίαν, καὶ δι' αὐτὸ λέγεται *Σάββατον τοῦ Λαζάρου*.

5) Ἡ Κυριακὴ, ποῦ εἶνε ἀμέσως ἔπειτα μετὰ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου, εἶνε ἡ *Κυριακὴ τῶν Βαΐων*. Κατ' αὐτὴν πανηγυρίζομεν τὴν θριαμβευτικὴν εἴσοδον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἕξ ἡμέρας πρὸ τοῦ νὰ σταυρωθῆ, ὅταν οἱ κάτοικοι τῶν Ἱεροσολύμων τὸν ὑπεδέχθησαν με κλάδους (*βαῖα*) ἀπὸ φοίνικες, τὰ δὲ παιδιὰ ἔψαλλαν τὸ «*Ὡσαννά*».

6) Ἡ *Μεγάλῃ Ἑβδομάς*. Ἀπὸ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων ἕως τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα μεσολαβεῖ μία ἐβδομάς. Ἡ ἐβδομάς αὕτη ἔχει ὀλόκληρος ἀφιερωθῆ διὰ νὰ ἐορτάζωμεν, με εὐλάβειαν καὶ με ἐξαιρετικὴν κατάνυξιν, τὰ *Πάθη τοῦ Χριστοῦ*. Εἶνε ἀφιερωμένη εἰς νηστειάν καὶ προσευχὴν, διότι *μεγάλα* γεγονότα—τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ—θυμούμεθα κατ' αὐτὴν καὶ με εὐλάβειαν τὰ ἐορτάζομε. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ *Μεγάλῃ Ἑβδομάς*.

Διὰ νὰ τιμήσωμεν λοιπὸν τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ, ποῦ ἔσωσαν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν, ἡ Ἐκκλησία ὤρισε διαφόρους ἀκολουθίας, αἱ ὁποῖαι ψάλλονται συνήθως τὴν νύκτα (*Ὀλονυκτίαι*) τῆς Μεγάλῃς βδομάδας. Οἱ καλλίτεροι ὕμνοι, τὰ πλέον συγκινητικὰ καὶ ὠραῖα τροπάρια, τὰ πλέον διδακτικὰ καὶ ὑψηλὰ ἀναγνώσματα, ἔχουν

Λειτουργικὴ Δ. Ἱ. Κουϊμουτσοπούλου 3

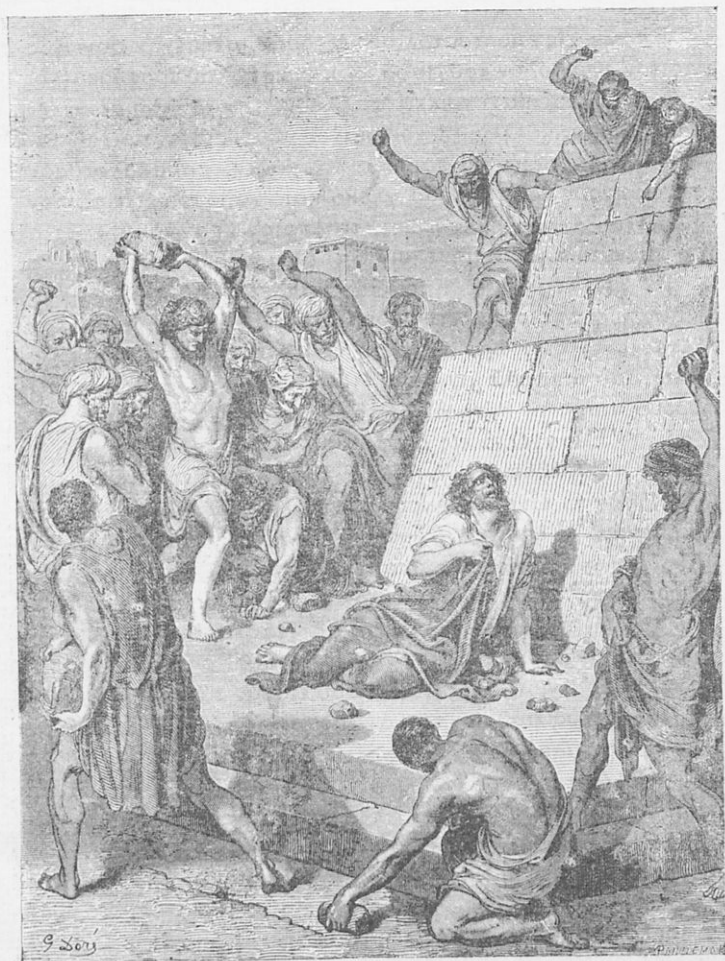

διαλεχθῆ με τόσην προσοχήν καί σοφίαν καί ψάλλονται κατὰ τὰς *Ἀκολουθίας τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου*.

Καί πρῶτα ψάλλονται αἱ *Ἀκολουθίαι τοῦ Νυμφίου*. Ἀρχίζουν ἀπό τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων καί τελειώνουν τὴν Μεγάλῃ Τετάρτῃ, τὸ βράδυ. Τὴν *Μεγάλῃ Πέμπτῃ* τὸ βράδυ ψάλλεται ἡ τόσο συγκινητικὴ ἀκολουθία τῶν *Παθῶν τοῦ Χριστοῦ* καί διαβάζονται τὰ *Δώδεκα Εὐαγγέλια*, τὰ ὁποῖα διηγοῦνται τὸ πάθος καί τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου μας. Μετὰ τὸ ἕκτο Εὐαγγέλιο, ὁ ἱερεὺς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀριστερὰ θύρα τοῦ ἱεροῦ, κρατῶν ὑψηλὰ καί με εὐλάβειαν μεγάλην τὸν *Ἐσταυρωμένον*, καί διασχίζει ὄλον τὸν Ναόν, ἀπαγγέλλων ἀργὰ-ἀργὰ τὸ συγκινητικὸν τροπάριον: «*Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου...*». Λαμπάδας καί θυμιατὰ κρατοῦν οἱ διακκοὶ ἢ μικρὰ παιδιὰ ἐμπρὸς ἀπ' τὸν Ἐσταυρωμένον, γονατιστοὶ δὲ οἱ χριστιανοί, με συγκίνησιν καί συντριβὴν σταυροκοποῦνται, ὡς ποὺ νὰ στήσῃ ὁ ἱερεὺς τὸν *Ἐσταυρωμένο* εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Ἡ ἄλλη ἡμέρα ἡ *Μεγάλῃ Παρασκευῇ*, εἶνε ἡ πλέον πένθιμη ἡμέρα διὰ τοὺς χριστιανούς, διότι κατ' αὐτὴν ὁ Χριστὸς ἐκρεμάσθη ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρόν, διὰ νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὅλα πενθοῦν οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας προσκυνοῦμεν με κατάνυξιν τὸν *Ἐσταυρωμένο Ἀντρωτὴν μας*, τὸ δὲ βράδυ ψάλλεται με πένθιμον μεγαλοπρέπειαν ὁ *Ἐπιτάφιος*. Τὸ *Μέγα Σάββατον* τὸ περνοῦμεν με ἡρεμῃ κατάνυξῃ, περιμένοντες τὴν τόσο χαροποῖόν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Προμήνυμά της εἶνε ἡ ἀκολουθία τῆς *Πρώτης Ἀναστάσεως*, ἡ ὁποῖα ψάλλεται τὸ Σάββατο τὸ πρῶτ. Ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ ἀρχιερεὺς ραίνει τοὺς πιστοὺς με φύλλα ἀπὸ τριαντάφυλλα καὶ ἄλλα λουλούδια, ψάλλοντας τὸ «*Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρεττον τὴν γῆν*» οἱ καμπάνες χαρμόσυνα κτυποῦν, καί ἀπ' ἐκείνη τὴ στιγμὴ ὄλα παίρνουν πανηγυρικὴν ὄψιν, με τὴν μεγάλην καί βεβαίαν ἐλπίδα ὅτι ὁ Χριστὸς θ' ἀναστηθῇ ἀπὸ τὸν τάφον.

7) Ἡ *Κυριακὴ τοῦ Πάσχα*. (*Ἡ Λαμπρῇ*). Ἡ πρώτη καί μεγαλειτέρα ἑορτὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, διὰ νὰ τιμῶμεν τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς νεκρούς. Τὴν ἑορτάζομε τὸ μεσονύκτιον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ξημερώνοντας Κυριακῇ.

Ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος λιθοβολεῖται ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους (σελ. 37).

Ἐπάνω εἰς μυρτοστόλιστη ἐξέδραν, στημένην συνήθως εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ναοῦ, οἱ κληρικοὶ λαμπροφορεμένοι καὶ οἱ ψάλλται πανηγυρικὰ ψάλλουν τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως. Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ χαρούμενοι, μὲ τὰ πασχάλινά τους, μὲ τὶς φαειρὲς λαμπάδες, παρακολουθοῦν τοὺς ὕμνους καὶ τὸ τόσο γλυκὸ καὶ χαροποῖο τροπάριον «Χριστὸς Ἀνέστη ἐκ νεκρῶν», τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται θριαμβευτικὰ μὲ ἀγαλλίασιν ἀπ' ὄλους τοὺς πιστοὺς.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς ψάλλεται ὁ ἑσπερινὸς τοῦ Πάσχα, ὁ ὁποῖος ἀπ' τὸν κόσμον λέγεται Ἀγάπη ἢ Δευτέρα Ἀνάστασις. Εἶνε ὠραία τελετὴ, μάλιστα τὴν ὥρα, πού κληρικοὶ ἀπὸ διάφορα μέρη τοῦ Ναοῦ (ἀπὸ τὸν ἄμβωνα, τὴν ὠραία πύλην, τὸ δεσποτικόν, τὸν γυναικωνίτη κλπ.) διαβάζουσι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς διαφόρους γλώσσας.

8) Ὁλη ἡ ἑβδομάς, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, εἶνε πανηγυρικὴ καὶ λέγεται Διακαινῆσιμος Ἑβδομάς. Ἡ δευτέρα Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα λέγεται Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ ὀλιγόπιστος Θωμᾶς ἐψηλάφισεν τὸν Χριστὸν καὶ ἐπέισθη ὅτι ἀληθινὰ ἀνέστη. Ἡ τρίτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα ἔχει ἀφιερωθῆναι πρὸς τιμὴν τῶν Μυροφόρων γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι μὲ μύρα ἤλειψαν τὸ ἅγιον Σῶμα τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν τάφον, καὶ πρῶται ἠξιώθησαν νὰ μάθουν τὴν ἀνάστασίν Του· δι' αὐτὸ λέγεται καὶ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων.

9) Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ Ἰησοῦς, 40 ἡμέρας ἔπειτα ἀπ' τὴν ἀνάστασίν Του, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀφοῦ εὐλόγησεν τοὺς μαθητὰς του. Ἐορτάζεται 40 ἡμέρες μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ἡμέραν Πέμπτην.

10) Ἡ Πεντηκοστή. Δέκα ἡμέρας ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἀνάληψιν Του ὁ Χριστὸς ἔστειλε εἰς τοὺς μαθητὰς του τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόσχεσιν, πού τοὺς εἶχε δώσει, προτοῦ ἀναληφθῆναι. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐφώτισεν καὶ ἐδυνάμωσεν τοὺς Ἀποστόλους, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐκήρυξαν καὶ ἔστερέωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Τὸ σπουδαῖον αὐτὸ συμβάν τὸ εορτάζομεν τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς, πενήντα ἡμέρες μετὰ τὸ Πάσχα. Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν, τὴν Δευτέραν, ἡ Ἐκκλησία

«Ο Χριστός, σαράντα ημέρας ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἀνάστασίν Του, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀφοῦ εὐλόγησε τοὺς μαθητὰς Του» (σελ. 36).

ἔχει ἀφιέρωση πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον, ὅπως εἶπαμε, κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐφώτισε καὶ ἐδυνάμωσε τοὺς Ἀποστόλους εἰς τὸ μέγαλο τους ἔργον.

β.) ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς Θεομητορικὰς ἐορτὰς εἶνε:

1) *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου* (21 Νοεμβρίου). Ὅπως ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ἡ Θεοτόκος, ὅταν ἦτο τριῶν ἐτῶν, ἀφιέρωθη εἰς τὸν Ναόν, ὅπου ἔμεινε δώδεκα χρόνια λατρεύουσα τὸν Θεόν. Δι' αὐτὸ ὤρισαν οἱ Πατέρες νὰ ἐορτάζεται ἡ ἐορτὴ τῶν *Εἰσοδίων*.

2) Ὁ *Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου* (25 Μαρτίου). Κατὰ τὴν ἐορτὴν αὐτὴν ἐορτάζομεν τὴν εὐχάριστον εἶδῃσιν, τὴν ὁποῖαν ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἔφερε εἰς τὴν Θεοτόκον, ὅτι θὰ γεννήσῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Εἶνε μία ἀπὸ τὰς ἐπισημοτέρας ἐορτὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, γιὰ μᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας εἶνε καὶ Ἑθνικὴ ἐορτὴ, διότι τὴν ἡμέραν αὐτὴν, στὰ 1821, ὁ Ἐπίσκοπος τῶν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας.

3) Ἡ *Κοίμησις τῆς Θεοτόκου* (15 Αὐγούστου) ἔχει ὀρισθῆναι διὰ νὰ τιμῆσωμεν τὴν ἡμέραν, πού ἀπέθανε ἡ Παναγία. Δέκα τέσσαρας ἡμέρας προτοῦ ἐορτάσωμεν τὴν ἐορτὴν αὐτὴν, δηλ. ἀπὸ τὴν πρώτην ἕως τὰς δέκα τέσσαρας Αὐγούστου, νηστεύομεν καὶ ἡ νηστεία αὐτὴ λέγεται ἀπὸ τὸν λαὸν «*Δεκαπενταύγουστο*».

γ.) ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει ὀρίσει καὶ ἐορτὰς, διὰ νὰ τιμῆσωμε τοὺς ἁγίους ἐκείνους ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἐφύλαξαν πιστὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Χριστοῦ, ἐκοπίασαν διὰ νὰ ὑποστηρίξουν καὶ διαδώσουν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς καὶ τὸ αἷμά τους ἔχυσαν δι' αὐτὴν.

Ἐχομεν λοιπὸν ἐορτὰς:

1) Διὰ νὰ τιμῆσωμε τοὺς Ἀποστόλους (Πέτρον καὶ Παῦλον, τὴν 29 Ἰουλίου, — τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν, στὰς 30 Νοεμβρίου — τὸν ἅγιον Φίλιππον, στὰς 14 Νοεμβρίου, — τοὺς 12 Ἀποστόλους, στὰς 30 Ἰουνίου κλπ.).

«Δέκα ημέρας ἔπειτ' ἀπὸ τὴν Ἀνάληψίν Του ὁ Χριστὸς ἔστειλε εἰς
τοὺς μαθητὰς Του τὸ Ἅγιον Πνεῦμα» (σελ. 36).

2) Διὰ νὰ τιμήσωμεν τοὺς Ἁγίους *Μάρτυρας* (τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανο, στὰς 27 Δεκεμβρίου, — τὸν ἅγιον Δημήτριον, στὰς 26 Ὀκτωβρίου, — τὴν ἁγία Βαρβάρα στὰς 4 Δεκεμβρίου, — τὴν Ἁγία Αἰκατερίνην, στὰς 25 Νοεμβρίου, — τὸν ἅγιον Γεώργιον, στὰς 23 Ἀπριλίου κλπ.).

3) Διὰ νὰ τιμήσωμε τοὺς *μεγάλους Ἱεράρχας, Πατέρας καὶ Διδασκάλους* τῆς Ἐκκλησίας (τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον στὰς 18 Ἰανουαρίου, τὸν ἅγιον Βασίλειον στὴν 1ην Ἰανουαρίου, τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας : Βασίλειον τὸν Μέγαν, Γρηγόριον τὸν Θεολόγον καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, στὰς 30 Ἰανουαρίου, τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον στὰς 18 Ἰανουαρίου, τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα στὰς 12 Δεκεμβρίου, τὸν ἅγιον Νικόλαον στὰς 6 Δεκεμβρίου κλπ.).

4) Διὰ νὰ τιμήσωμε, τοὺς *Προφήτας, τοὺς Ὁσίους, τοὺς Ἀσκητὰς καὶ ἄλλους ἁγίους*, οἱ ὅποιοι μὲ τὸν βίον τους ἐδόξασαν τὸν Θεόν κι' ἐστάθηκαν λαμπρὰ καὶ ἄξια παραδείγματα διὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους (τὸν Προφήτην Ἡλίαν στὰς 20 Ἰουλίου, τὸν Τίμιον Πρόδρομον στὰς 7 Ἰανουαρίου, τὸν ἅγιον Ἀντώνιον στὰς 17 Ἰανουαρίου, τὸν Ἰσαπόστολον ἅγιον Κωνσταντῖνον καὶ τὴν μητέρα του Ἑλένην τὴν 21 Μαΐου κλπ.).

5) *Πρὸς τιμὴν τῶν Ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ* (τῶν Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ στὰς 8 Νοεμβρίου, κλπ.) καὶ

6) *Διὰ νὰ τιμήσωμε* ὄλους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, γνωστοὺς καὶ ἄγνωστους, οἱ ὅποιοι, ἀπὸ τότε ποῦ ἔγινε ὁ κόσμος, μὲ τὸν ἅγιον βίον των καὶ μὲ τὴν τελείαν ὑποταγὴν των εἰς τὸ θεῖον θέλημα ἐφάνησαν ἀρεστοὶ εἰς τὸν Θεόν καὶ ἐδόξασαν τὸ ὄνομά Του. Ἡ ἑορτὴ αὐτὴ, λέγεται : *Τῶν Ἁγίων Πάντων* εἶνε *κινητὴ* καὶ τὴν ἑορτάζομεν ἐν νέα Κυριακὰς μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα.

ΠΩΣ ΛΑΤΡΕΥΟΜΕΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

ΑΙ ΙΕΡΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

Κάθε χριστιανός εμπορεί, όποιανδήποτε ώραν τής ημέρας ή τής νυκτός, νά προσφέρη τās δεήσεις του πρὸς τὸν Οὐράνιον Πατέρα καὶ νά ἐνωθῆ μαζί Του διὰ τής προσευχῆς. Ἐπειδὴ ὁμως πολλές φορές οἱ χριστιανοὶ προσεύχονται ὅλοι μαζί καὶ δημοσίᾳ, διὰ νά μὴ ψάλλῃ ὁ καθένας ὅ,τι θέλει καὶ γίνεται ἀταξία, ὥρισε ἡ Ἐκκλησία ὠρισμένας εὐχὰς καὶ τελετάς, μὲ τὰς ὁποίας φανερώνομε τὴν λατρείαν μας πρὸς τὸν Πλάστην. Αἱ εὐχαὶ καὶ τελεταὶ αὗται λέγονται: *Ἱεραὶ Ἀκολουθίαι*.

Ἀπὸ τὰς *Ἱεράς Ἀκολουθίας* ἄλλαι γίνονται εἰς τοὺς ναοὺς τακτικά, εἰς ὠρισμένην ὥραν πάντοτε, καὶ λέγονται: *Τακτικαὶ Ἀκολουθίαι*: (ὁ ὄρθρος, ὁ ἑσπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, ἡ θεία λειτουργία κλπ.). Ἄλλαι δὲ γίνονται ἔκτακτα, ὅσας φορές παρουσιασθῇ ἀνάγκη ἢ τὸ ζητήσουν οἱ χριστιανοί, καὶ αὗται λέγονται *Ἐκτακτοὶ Ἀκολουθίαι*: (τὸ βάπτισμα, τὸ εὐχέλαιον, ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ κλπ.).

Αἱ *Ἱεραὶ Ἀκολουθίαι*, καὶ αἱ τακτικαὶ καὶ αἱ ἔκτακτοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ διάφορα τροπάρια, ἀπὸ ὕμνους καὶ εὐχὰς, ἀπὸ ἀναγνώσματα τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἀπὸ διαφόρους ἄλλας ἱεράς πράξεις καὶ τελετάς, μὲ τὰς ὁποίας λατρεύομεν τὸν Θεόν.

Α'. ΑΙ ΤΑΚΤΙΚΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

Ὁ Πανάγαθος Θεὸς εἶνε ἄξιος νά ὑμνῆται καὶ νά λατρεύεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἡμέραν καὶ νύκτα. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀγία μας Ἐκκλησία ὥρισε νά ψάλλωνται *Ἱεραὶ ἀκολουθίαι* τὰς σπουδαιότερας ὥρας καὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ὥστε ποτὲ νά μὴ παύῃ ἡ δοξολογία τοῦ Δημι-

ουργοῦ. Τοιουτοτρόπως ἔχομεν τὰς ἀκολουθίας: τοῦ *Μεσονυκτικοῦ* (ποῦ ψάλλεται τὰ μεσάνυκτα), τοῦ *Ὁρθρου* (ποῦ ψάλλεται ὅταν ροδίζει ἡ αὐγή)· τῶν *Ῥωῶν* (τῆς *πρώτης*, ποῦ ψάλλεται στὰς 6 τὸ πρωί· τῆς *τρίτης*, στὰς ἑννέα τὸ πρωί· τῆς *ἕκτης*, στὰς δώδεκα τὸ μεσημέρι καὶ τῆς *ἐνάτης*, στὰς τρεῖς τὸ ἀπόγευμα)· τοῦ *ἑσπερινοῦ* (ψάλλε-

Οἱ τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχαι Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. (σελ. 40).

ται κατὰ τὸ δειλινὸ) καὶ τοῦ *ἀποδείπνου* (ψάλλεται μετὰ τὸ βραδυνὸ φαγητό).

Ὅλαι αἱ ἀκολουθίαι αὐταὶ ψάλλονται τακτικὰ κάθε ἡμέρα, στὰς ὥρας ποῦ ἀνεφέραμε, μόνον εἰς τὰ Μοναστήρια. Εἰς τὰς πόλεις ψάλλονται συνήθως μόνον ἡ *ἐνάτη ὥρα*, ἠνωμένη μετὸν ἑσπερινό, καὶ τὸ *μεσονυκτικόν*, ἐνωμένο μετὸν ὄρθρον. Τὰς ὑπολοίπους ὁμοῦς ἀκολουθίας τὰς *διαβάξει* ὁ ἱερεὺς μόνος του στὸ σπήτι του ἢ στήν Ἐκκλησία, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ τὰς ἄλλας ὥρας εἶνε ἀπασχολημένοι μετὰ τὰς ἐργασίας των καὶ τὰς ἄλλας βιοτικὰς φροντίδας.

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

ΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ

Θεία Λειτουργία (ἢ ὅπως τὴν λέγει συνήθως ὁ λαός : *Λειτουργία*) λέγεται ἡ ἱερά ἐκείνη τηλετή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος γίνεται, μετὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ μεταλαμβάνουν οἱ πιστοί. Εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν δηλαδὴ τελεῖται τὸ *Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας*, τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν αὐτὸς ὁ Χριστὸς τῆ βραδεῖα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου.

Ἐἶνε λοιπὸν φυσικὸν ἡ τηλετή αὐτὴ νὰ ὁμοιάζη, τούλάχιστο εἰς τὰ σπουδαιότερα μέρη της, μετὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς ἔκαμε τὴν *θεϊαν Εὐχαριστίαν*.

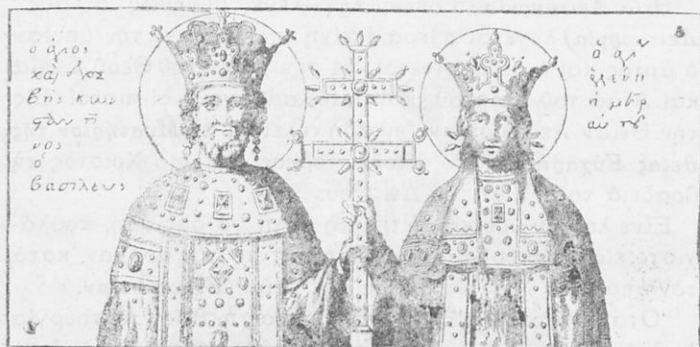
Ὅταν πρωτοἰδρῦθη ἡ Ἐκκλησία, ἡ θεία Λειτουργία ἐτελεῖτο σύμφωνα μετὰ ἐκεῖνα ποῦ ἀναφέρουν τὰ ἱερά Εὐαγγέλια σχετικὰ μετὸν τρόπον, ποῦ ὁ Χριστὸς ἔκαμε τὸ Μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, τῆ βραδεῖα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. (Ματθ. κεφ. κσ'. στιχ. 26—30.—Μαρκ. κεφ. ιδ'. στιχ. 22—26.—Λουκ. κεφ. κβ' στιχ. 17—21).

Μετὰ τὰ χρόνια ὅμως ἐπρόσθεσαν διαφόρους ὕμνους καὶ εὐχάς, σχετικὰς πάντοτε μετὸν σκοπὸν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ μυστηρίου, καὶ ἔτσι ὁ Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος (τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα) μᾶς παρέδωσε ἕνα ὠρισμένον τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ πρώτη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐτελοῦσε τὴν θεϊαν Λειτουργίαν. Ὁ τρόπος αὐτός, γραμμένος εἰς βιβλίον, εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἀδελφόθεον Ἰάκωβον, εἴτε ἀπὸ τοῦ μαθητάς του, εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τὸ ὄνομα : *Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου*. Ἡ Λειτουργία αὐτὴ σήμερα γίνεται εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις (λ.χ. 23 Ὀκτωβρίου, ὅταν ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἰακώβου) καὶ εἰς μερικὰ μόνον μέρη (Ἱεροσόλυμα, Ἀθήνας, κλπ.).

Τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἰακώβου, ἐπειδὴ ἦταν πολὺ μεγάλη, ἐσυντόμεισε ὁ Ἅγιος Βασίλειος ὁ Μέγας (ἀπέθανε τὸ 379 μ. Χ.)· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν κατόπιν τῆν

έσουντόμεισε ακόμη περισσότερο ο άγιος *Ίωάννης ο Χρυσόστομος* (άπέθανε τὸ 406 μ. Χ.).

Ἡ Λειτουργία τοῦ Μεγ. Βασιλείου ψάλλεται σήμερα εἰς τὴν Ἐκκλησία μας δέκα φορές τὸ χρόνο (τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τὰς πέντε Κυριακὰς τῶν νηστειῶν, τὴν παρομονήν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Φώτων, τῆ Μεγ. Πέμπτη καὶ

Οἱ ἱσαπόστολοι ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μητέρα του Ἑλένη (σελ. 39).

τὸ Μέγα Σάββατον). Ἀντίθετα ἡ Λειτουργία, τὴν ὁποίαν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει εἰς καθημερινὴν χρῆσιν, εἶνε ἡ *Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς Λειτουργίας αὐτὰς ἔχομεν καὶ τὴν *Λειτουργίαν τῶν Προαγιασμένων Δώρων*, ἡ ὁποία ψάλλεται κάθε Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν Μεγ. Δευτέραν, τὴν Μεγ. Τρίτην καὶ τὴν Μεγ. Τετάρτην.

Ἡ «*Λειτουργία τῶν Προαγιασμένων Δώρων*» εἶνε ἀκοουθία πένθιμος (δι' αὐτὸ γίνεται καὶ μόνον κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐστηρᾶς νηστείας). Κατ' αὐτὴν δὲν τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας· ἀπλῶς μόνον τὰ τίμια δῶρα, δηλ. ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀπὸ τὴν προηγουμένην Κυριακὴν ἁγιασθῆ εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, παρουσιάζονται στοὺς χριστιανούς μετὰ κατάνυξιν διὰ νὰ κοινωνήσουν. Δι' αὐτὸ ἡ τελετὴ αὐτὴ λέγεται *Λειτουργία τῶν προαγιασμένων δώρων*, δηλ. τῶν δώρων, ποὺ ἔχουν ἁγιασθῆ ἀπὸ προτῆτερα.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Είπομεν ὅτι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας εἰς κοινὴν χρῆσιν εἶνε ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Τὴν Λειτουργίαν αὐτὴν εἰμποροῦμεν νὰ διαιρέσωμε εἰς δύο μέρη: α') Εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν *Κατηχομένων* (ποῦ εἰμποροῦσαν νὰ τὴν ἀκοῦν καὶ οἱ κατηχούμενοι, ὅσοι δηλ. δὲν εἶχαν βαπτισθῆ, ἀλλ' ἀκόμη κατηχοῦντο εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν) καὶ β') Εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν *Πιστῶν* (στὴν ὁποία ἐπετρέπετο νὰ λάβουν μέρος μόνον οἱ *πιστοί*, δηλ. οἱ βαπτισμένοι καὶ εὐσεβεῖς χριστιανοί).

Ι. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ Ἡ Προσκομιδὴ.

Ἡ θεία Λειτουργία εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγένετο τὸ βράδυ μετὸν καιρὸν ὅμως, πρὸς εὐκολίαν τῶν χριστιανῶν, ἐπεκράτησε νὰ γίνεται πρωτῆ. Δι' αὐτό, προτοῦ ἀρχίσῃ ἡ θεία λειτουργία, ψάλλεται ὁ *ὄρθρος* (ἰδὲ σελ 42), δηλαδὴ διάφοροι ὕμνοι, εὐχαὶ καὶ τροπάρια, μετὰ τὰ ὁποῖα ὑμνοῦμεν τὸν Θεόν, ποῦ μᾶς ἠξίωσε νὰ ἰδοῦμε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ τὸν παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς φωτίσῃ καὶ μετὰ τὸ φῶς τῶν ἐντολῶν καὶ νὰ μᾶς στείλῃ τὴ χάρι Του.

Ἐνῶ ψάλλεται ὁ ὄρθρος, ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ ἱερόν προετοιμάζει τὰ τίμια Δῶρα, δηλ. τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, διὰ

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης,
ὁ Χρυσόστομος.

νά εἶνε ἔτοιμα διὰ τὴν θεϊὰν λειτουργίαν καὶ τὰ ἀφίγει, προσεκτικὰ σκεπασμένα, ἐπάνω εἰς τὸ *Παρατραπέζιον* ἢ *Προσκομιδὴν* (ιδεὲ σελ. 17). Ἡ μικρὰ αὐτὴ τελετὴ λέγεται *Προσκομιδὴ*.

1. Προοίμιον τῆς θεϊας Λειτουργίας.

Ἐφοῦ τελειώσῃ ἡ προσκομιδὴ καὶ ὁ ὄρθρος, ἀρχίζει ἡ θεία λειτουργία μὲ τὸ: «*Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*», τὴν ὁποίαν ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς ἐμπρὸς εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, δηλ. «Ἄς εἶνε δοξασιμένη ἡ Ἁγία Τριάς: ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸρα καὶ πάντοτε καὶ αἰωνίως». Ἐπειτα ὁ διάκονος ἢ ὁ ἱερεὺς λέγει μίαν σειρὰν ἀπὸ δεήσεις (*Αἰτήσεις*), αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουσι μὲ τὸ: «*Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*», δηλ. «ἄς παρακαλέσωμε μὲ εἰρήνην τὸν Κύριον», καὶ ἀκολουθοῦν τὰ ζητήματα, διὰ τὰ ὁποῖα παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν (διὰ τὴν εἰρήνην ὅλου τοῦ κόσμου, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, διὰ τὴν εὐφορίαν τῶν καρπῶν τῆς γῆς κλπ.). Ἡ σειρά αὐτὴ τῶν αἰτήσεων λέγεται *Συναπιτὴ* (δηλ. ἔνωσις πολλῶν δεήσεων) καὶ διακρίνεται εἰς *μεγάλην* (ὅταν περιέχει πολλὰς αἰτήσεις) καὶ εἰς *μικρὰν* (ὅταν περιέχει ὀλίγας αἰτήσεις).

Κατόπιν ψάλλονται ἀπὸ τοὺς ψάλτας τὰ *Ἀντίφωνα*: «*Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ σῶσον ἡμᾶς*» καὶ «*Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, ψάλλοντάς σοι Ἀλληλούϊα* (=οἱ ὁποῖοι σοῦ ψάλλομεν δοξολογίαν κλπ.). Ἐπειτα ἀκολουθοῦν διάφορα ἄλλα τροπάρια, κατάλληλα διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ναοῦ, ὅπου γίνεται ἡ θεία λειτουργία.

2. Ἡ Εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐνῶ ψάλλεται ἕνα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω τροπάρια, τὸ *Ἀπολυτίκιον*, ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν πύλην τοῦ ἁγίου Βήματος ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος. Ὁ πρῶτος κρατεῖ ὑψηλὰ καὶ μὲ εὐλάβειαν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖον προπορεύονται παιδιὰ λευκὰ ντυμένα, μὲ λαμπά-

δας και με το θυμιατόν. Όταν φθάσουν εις το μέσον του ναού σταματούν λίγο, ο διάκονος ύψώνει περισσότερο το Εὐαγγέλιον και, κινῶν αὐτό σταυροειδῶς, ἐκφωνεῖ : «*Σοφία, ὁρθοί*» (δηλ. τὸ Εὐαγγέλιον εἶνε ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἅς τὴν ὑποδεχθῶμεν με τιμὴν και με εὐλάβειαν).

Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς και ὁ διάκκος μπαίνουν με βῆμα βραδὺ εις τὸ ἅγιο Βῆμα ἀπὸ τὴν μεσαίαν πύλην, ἐνῶ οἱ ψάλλται ψάλλουν πάλιν διάφορα τροπάρια, και κατόπιν ἀπ' αὐτὰ ἀκολουθεῖ ὁ *Τρισάγιος Ὕμνος* : «*Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς*», ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται πανηγυρικὰ τρεῖς φορές.

Ἡ τελετὴ αὐτὴ λέγεται *Εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου* και μάλιστα *Μικρὰ Εἴσοδος* : κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν *Μεγάλην Εἴσοδον*, ἡ ὁποία γίνεται ὅταν *βγαίνουν τὰ ἅγια*.

3. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν και ἡ Ἐκτενής.

Μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναγινώσκονται μεγαλοφῶως πρῶτα ὁ *Ἀπόστολος*, δηλ. ἓνα τεμάχιον (περικοπὴ) ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς ἢ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, και ἔπειτα τὸ *Εὐαγγέλιον*, δηλ. μία περικοπὴ ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια. Καὶ τὸν μὲν Ἀπόστολον ἀναγινώσκει ὁ ψάλλτης ἢ ἄλλος εὐσεβὴς χριστιανός, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τὴν ὠραίαν πύλην ἢ ὁ διάκκος ἀπὸ τὸν ἄμβωνα.

Τὸ *Κήρυγμα*. Ἀφοῦ τελειώσῃ τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ Δεσπότης ἢ ὁ παπᾶς ἢ ὁ διάκκος ἢ ὁ ἱεροκῆρυξ, ἂν ὑπάρχη (κληρικός ἢ λαϊκός), ἐξηγεῖ εις τοὺς χριστιανούς τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸν Ἀπόστολον και κηρύττει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Πάντοτε δὲ και ἀπὸ καμμιά ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους δὲν ἔλειπε τὸ θεῖον κήρυγμα. Ἔτσι πρέπει νὰ γίνεται και τώρα διότι τὸ θεῖον κήρυγμα εἶνε σπουδαῖον μέρος τῆς θείας λειτουργίας και ἀπαραίτητον διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν χριστιανῶν.

Ἡ *Ἐκτενής*. Ἐπειτα ἀπὸ τὸ θεῖον κήρυγμα ὁ διάκκος ἢ, ὅταν διάκκος δὲν ὑπάρχη, ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ τὴν ἐκτενὴ (τὴν. μεγάλη) δέησιν, ἡ ὁποία ἀρχίζει με τὸ : «*Εἰπῶμεν πάντες, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς και ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν εἰπῶμεν*». Εἰς τὴν ἐκτενὴ παρακα-

λοῦμεν τὸν Θεὸν διὰ τὸν κόσμον ὅλον, διὰ τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανούς, διὰ τοὺς κληρικούς καὶ δι' ὅλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ὀπωσδήποτε κοπιᾶζουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐφοῦ δὲ εὐχηθῶμεν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, στρέφομεν ἔπειτα τὰς δεήσεις μας διὰ τοὺς *κατηχουμένους* καὶ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ φωτίσῃ καὶ αὐτοὺς νὰ καταλάβουν καὶ ν' ἀγαπήσουν τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ τοὺς ἀξιῶσῃ νὰ βαπτισθοῦν καὶ νὰ γίνουσι καλοὶ χριστιανοί. Κατόπιν δὲ μὲ τὰ ἐξῆς προτρέπονται οἱ κατηχουμένοι νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸν ναόν: «*Ὅσοι οἱ κατηχουμένοι, προσέλθετε· οἱ κατηχουμένοι προσέλθετε*» (ὅσοι εἴσθε κατηχούμενοι ἐξέλθετε ἀπὸ τὸν ναόν, οἱ κατηχούμενοι ἐξέλθετε),—διότι ἐτελείωσεν ἡ ὥρα, πού ἐπετρέπετο νὰ παρακολουθοῦν τὴν θείαν λειτουργίαν οἱ κατηχούμενοι.

Εἰς τοὺς χρόνους μας εἰς πολλὰς ἐκκλησίας δὲν ἐκφωνοῦνται αἱ δεήσεις αὐταὶ διὰ τοὺς κατηχουμένους (ὁ λαὸς τὰς ὀνομάζει: τὰ *κατηχούμενα*), διότι ἀπὸ τότε, πού ἐπεκράτησε οἱ χριστιανοὶ νὰ βαπτίζονται νήπια, κατηχούμενοι δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, παρὰ σπανίως.

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὅλαι αἱ δεήσεις, τὰς ὁποίας ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ διάκονος, τὰς ἐκφωνεῖ ὡς ἀντιπρόσωπός μας· ἐπομένως πρέπει μὲ προσοχὴν νὰ τὰς παρακολουθοῦμεν καὶ νὰ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ τὰς ἀκούσῃ καὶ νὰ τὰς δεχθῇ. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς κάθε δέησιν ἀπαντᾷ ἐξ ὀνόματός μας ὁ ψάλτης ἀνάλογα: «Κύριε, ἐλέησον», ἢ «Σοὶ Κύριε» (δηλ. εἰς Σέ, Κύριε, ἐμπιστευόμεθα τὴν ζωὴν μας) ἢ «Παράσχου, Κύριε» (δηλ. Δός μας, Κύριε, ὅ,τι σοῦ ζητοῦμεν).

II. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Ἐφοῦ οἱ κατηχούμενοι φύγουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ μείνουν μόνον οἱ *πιστοὶ* χριστιανοί, ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ διάκονος ἐξακολουθεῖ τὴν *ἐκτενῆ* καὶ μᾶς προτρέπει νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον νὰ μᾶς ἀξιῶσῃ νὰ λάβωμεν μέρος εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὅποιον πρόκειται ἔπειτ' ἀπὸ λίγο νὰ γίνῃ. Εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς *ἐκτενοῦς* ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ: «*Ὅπως, ὑπὸ τοῦ κράτους Σου πάντοτε*

φυλαττόμενοι, Σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν κλπ.» δηλ. «Σὲ παρακαλοῦμεν, Κύριε, νὰ μᾶς διαφυλάξης ὑπὸ τὴν σκέπην Σου, διὰ νὰ Σὲ δοξολογοῦμεν πάντοτε κλπ.». Τότε οἱ ψάλλται ἀρχίζουν νὰ ψάλλουν ἀργὰ καὶ μελωδικὰ τὸ *Χερουβικό*, δηλ. ἕνα ὕμνον, μὲ τὸν ὁποῖον προτρεπόμεθα νὰ ἀφήσωμεν κάθε ματαία καὶ γῆϊνη σκέψιν, καὶ νὰ προσηλώσωμε τὸν νοῦν μας εἰς τὸν Θεόν, διὰ νὰ Τὸν ὑποδεχθῶμεν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, μὲ τὴν τιμὴν κι' εὐλάβειαν, ποῦ Τοῦ ἀξίζει.

1. Ἡ Μεγάλη Εἴσοδος.

Δὲν ἔχουν οἱ ψάλλται ἀκόμη τελειώση ὄλον τὸν χερουβικὸν ὕμνον, καὶ ἡ ἀριστερὰ πύλη τοῦ ἱεροῦ ἀνοίγει· παύει τότε ἡ ψαλμωδία καὶ γίνεται ἡ *Εἴσοδος τῶν τιμίων δώρων ἢ ἡ Μεγάλη Εἴσοδος*. Ὁ ἱερεὺς, κρατῶν μὲ μεγάλην εὐλάβειαν καὶ τιμὴν, ψηλὰ εἰς τὸ κεφάλι του, τὰ *τίμια δῶρα*, καὶ λέγων δυνατὰ: «*Πάντων ἡμῶν μνησθεῖν Κύριος, ὁ Θεός, ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ κλπ.*» (ἦτοι: Εἶθε ὁ Θεὸς νὰ θυμηθῇ ὄλους μας καὶ νὰ μᾶς κατατάξῃ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν...), περνᾷ ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ καὶ εἰσέρχεται ἀπὸ τὴν Ὁραϊάν Πύλην πάλιν εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα, ὅπου ἀφήνει τὰ τίμια δῶρα ἐπάνω εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Προπορεύονται ὁ διάκονος καὶ μικρὰ παιδιὰ, κρατῶντας λαμπάδας, τὸ θυμιατήριον ἢ (στάς μεγάλας ἐορτὰς) καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα· ὅταν δὲ ἡ λιτανεὶα αὐτὴ φθάσῃ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ, σταματᾷ λίγο καὶ μνημονεῦει ὁ ἱερεὺς τοὺς ἄρχοντας, τοὺς πνευματικούς μας πατέρας καὶ τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανούς, ζῶντας καὶ νεκρούς. Ἐν δὲ λειτουργεῖ ἀρχιερεὺς, ὑποδέχεται μὲ εὐλάβειαν ἐμπρὸς εἰς τὴν Ὁραϊάν Πύλην τὰ τίμια δῶρα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μνημονεῦει αὐτοὺς, ὅσους εἶπαμε παραπάνω.

2. Ἡ Ὁμολογία τῆς Πίστεως.

Ἐπειτα ἀπ' τὴν μεγάλην εἴσοδον ὁ διάκονος μᾶς προτρέπει νὰ *συμπληρώσωμε* τὰς δεήσεις μας πρὸς τὸν Θεόν, λέγων: «*Πληρώσωμε τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ*», ἐνῶ ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα, ἐμπρὸς εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, παρακαλεῖ μυστικὰ τὸν Θεὸν νὰ δεχθῇ τὴν *λογικὴν* καὶ *ἀναίμακτον* θυσίαν, τὴν ὁποίαν θὰ Τοῦ προσφέρωμεν.

Λειτουργικὴ Δ. Ἱ. Κουϊμουτσοπούλου

4

Ἄλλά, προτοῦ παρασταθῶμεν εἰς τὴν μεγάλην στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἀγιασθοῦν τὰ τίμια δῶρα, εἶνε ἀνάγκη δημοσία νὰ συγχωρήσωμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, καὶ νὰ διακηρύξωμε τὴν ἀκράδαντο πίστιν μας εἰς τὸν Θεόν. Δι' αὐτό, πρῶτα-πρῶτα ὁ λειτουργὸς (ιερεὺς ἢ ἀρχιερεὺς)* μᾶς εὐχεται εἰρήνην νὰ βασιλεύη μεταξύ μας (*«εἰρήνην πᾶσι»*)· μᾶς προτρέπει ἔπειτα νὰ *«ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμολογίᾳ ὁμολογήσωμεν»* καὶ ἡμεῖς διακηρύττομεν τὴν πίστιν μας εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ ἀπαντῶμεν: *«Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον»*, δηλαδὴ «πιστεύομεν καὶ προσκυνοῦμεν τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, πού εἶνε Ἁγία Τριάς, ὁμοούσιος καὶ ἀχώριστος». Κατόπιν δυνατὰ καὶ ξάστερα ὁ ψάλτης ἢ ὁ ἀναγνώστης ἢ εἷς ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἀπαγγέλλει τὸ *Σύμβολον τῆς Πίστεως («Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν κλπ.»)*.

3. Ὁ Ἁγιασμὸς τῶν Τιμίον Δώρων.

Ἦλθε πλέον ἡ σπουδαιότερα στιγμή τῆς θείας λειτουργίας, πού, μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, θὰ ἀγιασθοῦν τὰ τίμια δῶρα, δηλ. ὁ τίμιος Ἄρτος θὰ γείνη Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ τίμιος Οἶνος Αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λειτουργὸς μᾶς εὐχεται *«ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»* νὰ εἶνε μαζί μας καὶ μᾶς προτρέπει τὴν καρδίαν μας εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἔχωμε προσηλωμένη· ἀφοῦ δὲ μᾶς ὑπενθυμίση ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς εἰς τὸ Μυστικὸν Δεῖπνον ἴδρυσεν τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας: *«Λάβετε, φάγεταί, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου... Πιετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου...»*— μὲ μεγάλην εὐλάβειαν ἐκφωνεῖ κατόπιν: *«Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα»*. Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τότε γονατίζουν καὶ μυστικά, μαζί μὲ τὸν ἱερέα, παρακαλοῦν τὸν Θεὸν νὰ στείλῃ τὸ Ἅγιο Πνεῦμά Του καὶ νὰ ἀγιάσῃ τὰ

* Λειτουργὸν ὀνομάζομεν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος τελεῖ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, εἴτε ἱερεὺς εἴτε ἀρχιερεὺς εἶνε αὐτός.

τίμια δῶρα· σιγανὰ δὲ καὶ κατανουκτικὰ οἱ ψάλλται ψάλλουσι τὸν ὠραῖον ὕμνον: «*Σὲ ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν, Σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά Σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν*».

Ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ ἀρχιερεὺς—ὅταν λειτουργῇ—εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ἐξακολουθεῖ νὰ παρακαλῆ μυστικὰ τὸν Θεὸν δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ζῶντανούς, τοὺς νεκρούς, διὰ τοὺς ἁγίους, τοὺς δικαίους, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, δι' ὅλους ποὺ εὐρίσκονται εἰς θλίψεις ἢ εἰς ἀρρώστειες ἢ εἰς ἄλλας ἀνάγκας. Διότι ἡ θεία Εὐχαριστία, ποὺ προσφέρομεν, εἶνε *θυσία δι' ὅλον τὸν κόσμον*. Ἐξαιρετικὰ δὲ μνημονεύει τὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου Μαρίας: «*Ἐξαιρέτως—ἐκφωνεῖ—τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*». Οἱ ψάλλται τότε ψάλλουσι τὸν ὕμνον τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος τὰς περισσότερας φορὰς εἶνε τό: «*Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε, τὴν Θεοτόκον κλπ.*» (δηλ. ἀξίζει ἀληθινὰ νὰ μακαρίζωμεν καὶ ν' ἀνυμνοῦμεν Σέ, τὴν Θεοτόκον κλπ.), ἐνῶ ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἱερόν ἐξακολουθεῖ νὰ εὐχεται μυστικὰ διὰ τοὺς χριστιανούς, διὰ τὴν ἐκκλησίαν δι' ὅλον τέλος τὸν κόσμον. Ἐπειτα ἐξέρχεται εἰς τὴν ὠραίαν πύλην καὶ εὐλογεῖ τοὺς πιστοὺς, λέγων: «*Καὶ ἔσται τὰ ἔλεη τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν*» (δηλ. ἡ φιλανθρωπία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶνε Θεὸς μέγας καὶ Σωτήρᾶς μας, νὰ εἶνε μαζί με ὅλους μας). Μὲ αὐτὰ δὲ τελειώνουν αἱ εὐχαί, αἱ σχετικαὶ μετὰ τὸν ἁγισμὸν τῶν τιμίων δώρων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, τελειωμένα τόρα κι' ἔτοιμα, πρόκειται νὰ μεταλάβῃ ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαός.

4. Ἡ Θεία Κοινωνία.

Τώρα πλέον πρέπει νὰ προετοιμασθοῦν οἱ κληρικοὶ καὶ ὁ λαός, διὰ νὰ μεταλάβουν ἀπὸ τὰ ἁγιασθέντα δῶρα, διότι δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγεινε ἡ θεία λειτουργία.

Ὁ διάκονος ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ἀπαγγέλλει πάλιν *ἐκτενῆ* δέησιν, ἢ ὁποῖα ἀρχίζει: «*Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*» (δηλ. ἀφοῦ ἐμνημονεύσαμεν ὅλους τοὺς ἁγίους, ὡς παρακαλέσωμεν εἰρηνικὰ τὸν Κύριον)· καὶ παρακαλεῖ τὸν

Θεόν νά μᾶς ἀξιῶσῃ νά κοινωνήσωμεν ἀπό τὰ ἄχραντα μυστήρια· τὸ ἴδιο εὔχεται μυστικᾶ μέσα εἰς τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ὁ λειτουργός. Ἐπειτα μὲ εὐλάβεια ἀπαγγέλλομεν τὴν *Κυριακὴν Προσευχὴν* τὸ «Πάτερ ἡμῶν»), καὶ ὁ λειτουργός μὲ δυνατὴ φωνὴ ἐκφωνεῖ: *«Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις»*, δηλαδή: μόνον οἱ ἅγιοι (οἱ ἐνάρετοι) εἰμποροῦν νά κοινωνήσουν ἀπὸ τὰ Ἅγια Μυστήρια. Οἱ ψάλται, ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ, ἀπαντοῦν τὸ: *«Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἷς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν»*, δηλ. «Ἐνας μόνος εἶνε ἅγιος, ἕνας μόνος εἶνε Κύριος, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, καὶ μὲ Αὐτοῦ τὴν χάριν θὰ ἀξιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς νά κοινωνήσωμε τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ νά δοξάσωμε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, Γένοιτο!»

Εὐθὺς κατόπιν ψάλλεται ἀργὰ τὸ *Κοινωνικόν*, δηλ. ἕνας στίχος ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή (συνήθως τὸ: *Αἰνεῖτε τῶν Κυρίων ἐκ τῶν οὐρανῶν*). Ἐνῶ ψάλλεται τὸ κοινωνικόν, μέσα εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα λαμβάνουν καιρὸν καὶ κοινωνοῦν οἱ κληρικοί, πρῶτα ὅσοι ἐλειτούργησαν καὶ ἔπειτα ὅσοι ἄλλοι θέλουν. Ὅταν λειτουργεῖ ἀρχιερεὺς, αὐτὸς δίδει εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ εἰς τοὺς διακόνους πρῶτα ἀπὸ τὸ Ἅγιο Σῶμα καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸ Ἅγιο Αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ὅταν δὲ λειτουργοῦν ἕνας ἢ περισσότεροι ἱερεῖς, κοινωνοῦν μόνον τῶν, ἕνας δὲ ἀπὸ αὐτοὺς μεταλαμβάνει τοὺς διακόνους.

Ἄφου μεταλάβουν μέσα εἰς τὸ ἅγιο βῆμα οἱ κληρικοί, ἀνοίγει ἡ Ὠραία Πύλη, βγαίνει μὲ φόβον καὶ μ' εὐλάβειαν ὁ ἱερεὺς κρατῶν ὑψηλά, σκεπασμένα, τὰ ἄχραντα μυστήρια μὲ τὴν *λαβίδα* καὶ προσκαλεῖ τοὺς χριστιανοὺς νά μεταλάβουν, λέγων: *«Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε»*. Πλησιάζουν τότε μὲ φόβον Θεοῦ καὶ εὐλάβειαν καὶ κοινωνοῦν ὅσοι χριστιανοὶ εἶνε ἔτοιμοι. Εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους ὅλοι οἱ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι ἦσαν εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν, μετελάμβανον, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐμποδισμένοι ἀπὸ τὸν πνευματικόν τους. Καὶ σήμερον τὸ ἴδιο πρέπει νά γίνεται.

Ἡ Ἐκκλησία εἰς ὅσους διὰ διαφόρους αἰτίας δὲν μεταλάβουν, μοιράζει εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἀντὶ *τιμῶν δώρων* τὸ *Ἀντίδωρον*· ἀλλὰ τοῦτο δὲν δίδει καμμίαν ὠφέλειαν εἰς τοὺς χριστιανοὺς, παρὰ μόνον νά τοὺς ὑπενθυμίξῃ τὸ ὅτι ἔπρεπε νά μεταλάβουν.

Ἐφοῦ τελειώσῃ ἡ θεία κοινωνία, ὁ ἱερεὺς, ὑψώνων ὀλίγον τὸ ἅγιον ποτήριον, λέγει μυστικά «*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν*» καὶ συμπληρῶνει μὲ δυνατὴ φωνὴ «*πάντοτε νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*», καὶ εἰσέρχεται πάλιν εἰς τὸ Ἅγιο Βῆμα καὶ ἀφήνει μὲ εὐλάβειαν στὴν *Προσκομιδῇ* τὰ ἄχραντα μυστήρια, διὰ νὰ τὰ καταλύσῃ, ἀφοῦ ἀπολύσῃ ἡ Ἐκκλησία. Οἱ ψάλλται ἀπαντοῦν: «*Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον. Εὕρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες. Αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσε*».

5. Ἡ ἀπόλυσις.

Ἐτελείωσε πλέον ὁ σκοπὸς τῆς Θείας Λειτουργίας, ὁ ὁποῖος ἦτο νὰ ἁγιασθοῦν τὰ τίμια δῶρα καὶ νὰ μεταλάβουν οἱ χριστιανοί. Δι' αὐτὸ ὁ ἱερεὺς προτρέπει τοὺς χριστιανούς νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἤξιωσε νὰ παρασταθοῦν εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν καὶ νὰ κοινωνήσουν, καὶ λέγει: «*Ὁρθοί, μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων καὶ ζωοποιῶν, φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ*». Δηλαδή: «*Προσέξατε: ἀφοῦ τώρα μεταλάβαμε τὰ θεῖα, τὰ ἅγια, τὰ ἄχραντα, τὰ ἀθάνατα, τὰ ἐπουράνια καὶ ζωοποιά, τὰ φρικτὰ μυστήρια τοῦ Χριστοῦ, ἅς εὐχαριστήσωμεν, ὅπως ἀρμόζει, τὸν Κύριον*». Ὁ λαὸς τότε ἀπαντᾷ: «*Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον κλπ.*», δηλ. «*Ἄς εἶνε αἰωνίως εὐλογημένον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ*), καὶ κατόπιν ψάλλεται τὸ Ἄπολυτίκιον τῆς ἡμέρας. Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει καθαρὰ καὶ μεγαλόφωνα τὴν Ὀπισθάμβωνον Εὐχὴν*. Μὲ αὐτὴν εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεὸν δι' ὅσα ἀγαθὰ μᾶς ἔδωσε καὶ τὸν παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς φυλάξῃ ὑπὸ τὴν σκέπη Του καὶ νὰ χαρίσῃ τὴν εἰρήνην του εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Τέλος, ἀφοῦ ἐπικαλεσθῇ τὰς παρακλήσεις (τὰς *πρεσβείας*) τῆς Θεοτόκου καὶ ὄλων τῶν ἁγίων, διὰ νὰ μᾶς φυλάττουν καὶ μᾶς προστατεύουν,—ἐπισφραγίζει ὀλην

*) Λέγεται «ὀπισθάμβωνος» ἡ εὐχὴ αὕτη, διότι παλαιά, ὅταν ἀκόμη ὁ ἄμβων ἦτο εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἱερεὺς ἔστεκε πίσω ἀπὸ τὸν ἄμβωνα καὶ τὴν ἐδιάβαζε.

τὴν ἀκολουθίαν μὲ τὸ : «*Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς*», ὁ δὲ λαὸς εὐχεται: *Ἀμήν*, δηλ. «*Εἶθε, μακάρι*», καὶ τελειώνει ἡ τόσον ὑψηλὴ ἀκολουθία τῆς Θείας Λειτουργίας.

Β'. ΑΙ ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

Ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι λέγονται αἱ ἀκολουθίαι ἐκεῖναι τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι δὲν γίνονται *τακτικᾶ* εἰς τοὺς ναοὺς, ἀλλὰ *ἔκτακτα*, δηλ. ὅταν ἡ ἀνάγκη τῶν χριστιανῶν τὸ καλέσῃ. Πολλοὶ μάλιστα ἀπ' αὐτὰς εἰμπορεῖ νὰ γίνουν, κατὰ τὴν ἀνάγκην, καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ναόν.

Ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι εἶνε αἱ ἀκολουθίαι τῶν *Μυστηρίων* (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας εὐχαριστίας, πού ἐξηγήσαμεν πάρα πάνω), λ.χ. ἡ ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος, τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος, τοῦ Εὐχελαίου κλπ. Ἐπίσης ἔκτακτοὶ ἀκολουθίαι εἶνε αἱ διάφοροι τελεταὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ κάθε περιστάσιν τοῦ βίου μας, ὅπως ἡ ἀκολουθία τῶν κηδειῶν, τῶν μνημοσύνων, τῶν παρακλητικῶν κανόνων εἰς ἀσθενείας ἢ ἄλλας θεομηνίας, ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγιασμοῦ, ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ κλπ.

Διὰ τὰς *ἐκτάκτους Ἀκολουθίας* ἡ Ἐκκλησία ἔχει κανονίσῃ μὲ τάξιν καὶ μὲ ἀκρίβειαν, ἰδιαιτέρον τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ κάθε μία πρέπει νὰ γίνεταί. Ἀποτελοῦνται δὲ αἱ *Ἐκτακτοὶ Ἀκολουθίαι* ἀπὸ εὐχάς, ἀπὸ τροπάρια, ἀπὸ ψαλμοὺς καὶ ἀναγνώσματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἀπὸ διαφόρους λατρευτικὰς πράξεις (ραντισμός, ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, χρίσις μὲ εὐλογημένον ἔλαιον κλπ.).

Αἱ Ἐκτακτοὶ Ἀκολουθίαι (ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον γίνονται, αἱ διάφοροι εὐχαί, οἱ ὕμνοι, τὰ τροπάρια κλπ.) περιέχονται ὅλαι μὲ λεπτομέρειαν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα βιβλία τῆς Ἐκκλησίας, τὸ «*Μεγά Εὐχολόγιον*».

ΤΕΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ . . . . . Σελ. 3

Α΄. ΠΟΥ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

1. Ὁ Ναός.

Αἱ πρῶται Ἐκκλησίαι. Κατακόμβαι	Σελ. 5
Ρυθμοὶ τῶν Ναῶν	> 6
Βασιλικὸς ρυθμὸς	» 6
Βυζαντινὸς >	> 7
Ρωσικὴ παραλλαγή	> 9
Γοθτικὸς ρυθμὸς	> 10
Ρυθμὸς Ἀναγεννήσεως	> 11
Θεοὶ καὶ διακόσμησις τῶν Ναῶν	> 11
Σύμβολα	> 13
Ἀγάλματα—Ἀνάγλυφα—Εἰκόνες	> 15
Κανδήλια—Πολυέλαιαι	> 15
Μέρη τοῦ Ναοῦ	> 16
α΄) Τὸ Ἱερόν	> 16
β΄) Ὁ κυρίως Ναός	> 18

2. Ἱερά Σκεύη.

Α΄) Ἱερά σκεύη διὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν	> 20
Β΄) Ἱερά σκεύη διὰ τὰ ἄλλα Μυστήρια καὶ τὰς λοιπὰς τελετάς	> 21

3. Ἱερά Ἄμφια.

Γενικά	> 23
α΄) Ἱερά ἄμφια τοῦ Ἀρχιερέως	> 25
β΄) > > > Ἱερέως	> 26
γ΄) > > > Διακόνου	> 26

4. Λειτουργικὰ βιβλία.

Β΄.) ΠΟΤΕ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

Γενικά—Αἱ ἑορταὶ	> 29
α΄.) Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	> 30
1. Ἀκίνητοι	> 30
2. Κινηταὶ	> 32
β΄.) Θεομητορικαὶ ἑορταὶ	> 38
γ΄.) Ἑορταὶ τῶν ἁγίων	> 38

Γ.) ΠΩΣ ΛΑΤΡΕΥΟΜΕΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

Αἱ Ἱεραὶ Ἀκολουθίαι—Γενικά	Σελ. 41
Α'. Αἱ Τακτικαὶ Ἀκολουθίαι.	
Γενικά	> 41
Ἡ θεία Λειτουργία	> 43
Αἱ διάφοροι Λειτουργίαι	> 43
Ἡ Λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου	> 45
I. Λειτουργία τῶν Κατηχομένων	> 45
Ἡ Προσκομιδὴ	> 45
1. Τὸ Προοίμιον τῆς θείας Λειτουργίας	> 46
2. Ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου	> 46
3. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν καὶ ἡ Ἑκτενής	> 47
II. Ἡ Λειτουργία τῶν πιστῶν	> 48
1. Ἡ μεγάλη εἴσοδος	> 49
2. Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως	> 49
3. Ὁ ὀγιασμός τῶν τιμίων δώρων	> 50
4. Ἡ θεία Κοινωνία	> 51
5. Ἡ Ἀπόλυσις	> 53
Β' Αἱ Ἑκτακτοὶ Ἀκολουθίαι.	
	> 54

ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Ἡ Βασιλικὴ τῶν Γενεθλίων	Σελ. 7
2. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὴν ἀκολουθία του	> 8
3. Ἡ Ἁγία Σοφία	> 9
4. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγ. Βασιλείου εἰς τὴν Μόσχαν	> 10
5. Ἀρχαῖα Χριστιανικὰ δακτυλίδια	> 12
6. Διακόσμησις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν Κατακομβῶν	> 12
7. Ὁ «Ποιμὴν ὁ καλὸς»	> 13
8. Εἰκὼν τῆς Παναγίας εἰς τὰς Κατακόμβας	> 14
9. Ἡ θυσία τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Μελχισεδέκ	> 15
10. Ὁ «Ἐλκόμενος»	> 17
11. Ἀρχαῖος ἄμβων	> 19
12. Δισκοπότηρον τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων	> 20
13. Ἱερά ἄμφια—Πολυσταύριον	> 23
14. Ἀρχιερατικὸς σάκκος	> 24
15. Ἡ εὕρεσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ	> 31
16. Ἡ Ἀνάληψις	> 35
17. Ἡ Πεντηκοστὴ	> 87
18. Τὸ μαρτύριον τοῦ Στεφάνου	> 39
19. Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι	> 42
20. Οἱ Ἰσαπόστολοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη	> 44
21. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης, ὁ Χρυσόστομος	> 45

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ - ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 68

ΕΡΓΑ

ΔΗΜ. Ι. ΚΟΥΪΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΙΑ ΜΑΘΗΤΑΣ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

---

1. Ἱερά Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.
2. Ἱερά Ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης.
3. Ἐκκλησιαστική Ἱστορία
4. Λειτουργική.
5. Κατήχησις.
6. Περικοπαὶ Εὐαγγελίων.